

**Türkiye Sosyalist Hareketine
Tanıklık Eden Komünist Çınar:
Vedat Türkali ve Romanları**

Gülhan Dildar

**Türkiye Sosyalist Hareketine Tanıklık Eden
Komünist Çınar: Vedat Türkali ve Romanları**

Gülhan Dildar

Mayıs-Ekim 2020

marksist.com

e-broşür dizisi: 22

**Türkiye Sosyalist Hareketine
Tanıklık Eden Komünist Çınar:**

Vedat Türkali ve Romanları

Gülhan Dildar

O, Türk edebiyatının ve sinemasının kilometre taşı... Kendi deyimiyle “Marksist-Leninist roman yazarı”... Yaşamının sonuna dek üretken, yüreğinde yaşam sevincini bir an olsun eksiltmeyen ateşli bir komünist aydın... Genç kuşaklara nefesi tükeninceye dek “örgütlenin” çağrısı yapan bir komünist çıkar... Vedat Türkali... Tüm ölümlüler gibi günahları sevaplarıyla, zaaflarıyla, 97 yıllık yaşamı boyunca sosyalist mücadelenin bir neferi olmuş; ürettiği senaryoları, filmleri, tiyatro oyunları, romanları, şiirleriyle bugünün genç devrimci kuşaklarına muazzam bir miras bırakmıştır.

13 Mayıs 1919’da Samsun’da dünyaya gözlerini açan Türkali, TC tarihinin her kertesine tanıklık etmiş; barış, özgürlük, kardeşlik, eşitlik mücadelesinin harçını karan “yapıcı”ların safında yer almıştır. Nâzım’ın dizelerindeki gibi *nereden, nasıl geleceğini bilmeden gelecek dehşetli güzel günlere inancı* son nefesine dek hiç solmamıştır. *1950’den Notlar* şiirinde dediği gibi, tek arzusu gelecek kuşaklara namuslu bir dünya bırakmak olmuştur...

*Ya siz çocuklar
Nasıl anlatmalı sizlere olup bitecekleri
Çocuklar bizim dediğimiz
Yüzümüze utanç duymadan bakmaktır
Mal değil mülk değil istediğimiz
Size namuslu bir dünya bırakmaktır*

Ne yazık ki Türkali’nin dediği gibi namuslu bir dünya hedefine henüz ulaşılmış değil. Lakin sosyalist bir dünya yaratma mücadelesinin bayrağı bugün her türlü zorluğa, baskıya rağmen inatla ve inançla taşınıyor. Vedat Türkali’nin geride bıraktığı eserleri ise bu kasvetli havada dövüşenlere umut ve direnç vermeye, can suyu olmaya devam ediyor. Tıpkı işçi sınıfının, ezi-

lenlerin safında yer almış komünist ozan Nâzım Usta ve onun izinden giden Sabahattin Ali, Orhan Kemal, Ahmed Arif ve daha nice gibi...

Abdülkadir Pirhasan'dan komünist Vedat Türkali'ye dönüşüm

1951 tevkifatında tutuklanan Türkali, TKP üyeliğinden yedi yıl hapis yatar. Kendisinin ifade ettiği gibi tutuklanmasa belki hayatını bir emekli öğretmen olarak tamamlayacakken, bu hapislik süreci hayatının dönüm noktası olur. Gençliğinden beri ilgiyle izlediği sinema üzerine okuma fırsatı bulur ve cezaevinden çıktıktan sonra bir senaryonun diyaloglarını, sonra da Türkan Şoray ve Ayhan Işık'ın başrollerinde oynadığı "Otobüs Yolcuları" filminin senaryosunu yazar. İşte bu dönemde aldığı Vedat Türkali ismini ironiyle şöyle anlatır: "*Senaryoyu takma isimle göndermeye karar verdik. Vedat benim nefret ettiğim bir isimdir, Vedat Nedim Tör'den dolayı. Adımı Vedat yaptık. Türkali'yi de sansür kurulunun hoşuna gitsin diye koyduk. O zamanlar sansür kurulu çok sıkı çalışıyordu. Vedat Türkali diye isim taktık bana, ama ölüyoruz gülmekten. Bu isim geldi lanet halkası gibi boynuma yapıştı. Sonra kendi adımı yazmak istedim ama kabul eden olmadı.*" Türkali, 1951-59 mahpusluğu sonrasında onlarca film senaryosu yazar, kimisinde bizzat kendisi yönetmenlik yapar. Senaryolarının bir kısmı *Üç Film Birden* ve *Eski Filmler* kitaplarında toplanmıştır. Türkali'nin senaryosunu yazdığı, Ertem Göreç'in ise yönetmenliğini yaptığı *Karanlıkta Uyananlar* Türkiye tarihinin ilk politik filmi olarak Türk sinemasının mihenk taşlarındandır. Benzer şekilde işçilerin hak arama mücadelesini anlatan *Güneşli Bataklık* da, bugünün genç işçi kuşakları için öğretici filmlerden biridir. Kaleme aldığı romanları ise hiçbir zaman eskimeyecek tarihi belge niteliğindedir.

Yaşamının önemli bir kısmını TKP'de örgütlü olarak geçiren, gerçek adıyla Abdülkadir Pirhasan, liseye kadar okulda öğretilenler doğrultusunda Kemalist fikirleri benimser. Okulda öğrendiklerinin propagandasını evdekilere yaptıkça, tepeden inme Kemalist "devrim"lere tiksinererek karşı çıkan babasından az azar işitmez. Bir gün Kemalist eğitimin parlattığı "ölçü devrimi"nin propagandasını yapınca babasından zılgıtı yer. Çünkü bu "devrimin" yoksullar için karşılığı fiyatların yükselmesidir. *Bin iki yüz elli gram olan okka, bin gram olan kiloya dönüşmüş ama fiyatlar değişmemiş, mallara zam gelmiştir filyatta.* Babasının geliri evi geçindirmeye yetmemekte, tüm aile tütünde

çalışmaktadır. Türkali yaz tatillerini bakkal, tuhafiyeye, marangoz gibi çeşitli işyerlerinde çıraklık yaparak geçirir. Yoksulluk koşullarını şöyle betimler Türkali: “Hiçbir sınıfta tastamam kitaplarım da olmadı. Çoğu kez bir defter, bir kalemle gidiyordum okula. Coşkulu bir abartma sanılmasın; çamurlu mezarlıklar arasından, «boklu dere»den geçip Acem Mahallesi-Unkapanı’ndan, kentin öte ucunda, Çiftlik’teki Lise’ye gitmek, hele o yıllar kışları hiç eksik olmayan karlı havalarda işkenceydi. Pabuçlarımın altı delik olurdu çoğunda; karton, mukavva kordum tabanlarına. Ayakkabıma dolan karlı, çamurlu sular içinde buz keserdi ayaklarım. Kışın gelişini beklerken içim titrerdi. Öğle yemeklerinde eve gelip okula yetişebilmem olası değildi; her gün «on kuruş» verirdi babam. Diyebilirim ki, bütün lise boyu öğle yemeklerim, yüz paralık ekmek, yüz paralık peynir, beş kuruşluk tahin helvası idi. Biz gene de mahallenin iyi durumda olanları arasında sayılıyorduk!” Türkali’nin kendisi üzerinden resmettiği bu tablo, dönemin Türkiye’sinde emekçilerin yaşam koşullarının özetidir.¹

Tüm bu sefalet koşulları Türkali’nin sınıfsal çelişkileri çok erken yaştan itibaren kavramasını sağlar. Bir zamanlar sofularla namaz kılmış, Kuran’ı beş kez hatmetmiş birisi olarak Türkali, ailesinin muhafazakârlığına rağmen lisede tanıştığı arkadaşı “Komünist Memet” ve Nâzım’ın şiirleri sayesinde sosyalist bir devrimciye dönüşmeye, kendi deyişiyle dünyaya artık daha uyanık bakmaya başlar. Bu dönüşümde etkili hususlardan bir diğeri ise *Kürtler, Lazlar, Çerkezler, Karanlı Terekemeler* gibi çeşitli halkların bir arada paylaşım ve dayanışma içinde yaşadığı mahallede ceberut devletin zalimliğine tanıklık etmesidir. Kürt Kerim’in başına gelenler hayatı boyunca aklından çıkmayacaktır. “Eşkiya Kürt Kerim’i yakalamaya çalışıyordu polis. ... Mahallenin ünlü varsıl iki tefecisinden, kentte büyük bir kiraathane de işleten biri, sevdiği kadını elinden almış bunun; böyle çıkmış eşkiyalığa. ... Halkın Kürt Kerim’e sevgisi, tefeci varsıllara duyduğu nefretten olmalıydı. Mahalleye girip çıktığı bilinen Kerim’i kimse ele vermedi; mahallede yakalayamadılar. Sonunda, dağda uyurken bir çoban baltayla parçalamış kafasını, dediler. Hükümet önünde cesedini halka gösterip fotoğraflarını dağıttılar. Onun yeğeni Kürt Mecit’in de, askerliğini yaparken atış kazasında öldüğü bildirildi! «Eğitim zayıfatı»na girdi askerlikte!” Türkali’nin aktardığı bu acı anı ne yazık ki geçmişte yaşanıp kalmış değil, TC’nin bu ceberut devlet geleneği bugün hâlâ sürüyor!

Lise yıllarında yönünü bulmaya başlayan Türkali, okuldan döndüğü bir gün Samsun'da Rejî'nin tütün mağazalarının önünden geçerken kendisini büyüleyen bir eylemle karşılaşır: “*Bir akşam dönüşü yolları doldurmuş işçi kalabalığıyla karşılaştım; gündeliklerinde anlaşmazlık çıkmış, iş bırakmışlar. Nasıl bir sevince, heyecana düşmüştüm! Gizlice tuttuğum yolda aradığım bir şeyle buluşuyordum ilk kez! Gençliğimin imge gücüyle düş dünyamı etkileyen olaylardan biri olup kaldı, aralarından geçtiğim sokaklarda gezinen, öbek öbek yığılıp söyleşen o işçi kalabalığı.*” Yıllar sonra mahpusluğunda bu eyleme katılmış işçilerle tanıştığında gençliğinin heyecanını hâlâ duyar yüreğinde.

Lisedeyken dönemin kısıtlı imkânlarında bulabildiği yayınları okudukça hayatında yeni pencereler açılır. “İlk okuduğum De Monzi'nin(!) Bolşeviklik'iydi sanıyorum. Lenin'in **Devlet ve İhtilal, İşçi Sınıfı İhtilali ve Kautski Mel'unu** adlı kitaplarını okumamla Nâzım'ın «**kitap rüzgâr olmalı, perdeleri sıyrıp açmıştı kafamda.**” 1937'de Samsun'dan ayrılmadan önce ilerleyen yıllarda eşi olan Merih Hanımla tanışır. Merih Hanım İstanbul Üniversitesinde Felsefe bölümüne, Türkali ise Türkoloji bölümüne başlar. Lakin Türkali'nin, üniversite eğitimini sürdürebilmesi için maddi desteğe ihtiyacı vardır, bunun için çeşitli sınavlara girse de kontenjan dışında kalır. Son çare olarak “Milli Savunma”ya başvurur ve askeri öğretmenlik okur. Ancak parasızlıktan dolayı başvurduğu askeri öğrenciliğe kabul edilmesi de kolay olmamıştır, zira “Türk oğlu Türk” olduğunu ispatlaması gerekir! Türkçülük ideolojisi üzerinde yükselen TC egemenlerinin milliyetçi, ayrımcı tutumunun somut örneklerinden sadece birisidir bu. Azınlık halkların bu haklardan faydalanması söz konusu değildir.

Türkali ve Merih Hanım, yalnız sevgilerini değil düşüncelerini de paylaşırlar. Henüz az da olsa bulunabilen kimi Marksist kitapları, özellikle Hikmet Kıvılcımlı'nın yayınladıklarını okuyup tartışırlar. Türkali, Marksizmle ilgili bilgilere Kıvılcımlı'nın Marksizm Bibliyoteği dizisinden çıkardığı kitaplardan ulaştıklarını söyler. Kıvılcımlı'nın 1937'de başladığı *Kapital* çevirisi, aylık olarak yayınlanmaya başlamışken Harbiye-Donanma Davaları yüzünden yarım kalır. 1938'de tutuklanan Kıvılcımlı, 12 yıl tutsak edilir. Marksist kitaplar yıllarca çevrilmeyi bekler. Türkiye solu uzun yıllar Marksist yayınlara kısıtlı bir şekilde erişir. Kitaplar köşe bucak saklanarak okunur. Türkali, o dönem sak-

ladıkları kitaplardan o koşullara rağmen epey şey öğrendiklerini ifade eder ve Kıvılcımlı'nın hakkını teslim eder: “O öğrendiklerimizi, o günkü parti sorumluları olarak ürkü içinde kaytarmaya çalışan Hasan Ali-Eczacı Vasıf ikilisinin karşısına, onlara gereğinde, «*proletarya iktidara gelirse sizi asar!*» biçiminde gözdağı vererek dikelen «*Deli Oğlan*»a (Sadrettin Celal'in Hikmet Kıvılcımlı'ya taktığı ad!) borçlu olduğumuzu sonra öğrendik.”

İspanya İç Savaşı ve Avrupa'da yükselen faşizm melaneti dünya gündemindeydi. CHP iktidarının “yarı resmi” yayın organı niteliğindeki Cumhuriyet gazetesi faşist çizgiyi benimsemiş, Türkiye'de faşist ideolojinin mayalanmasında etkin bir gazete olmuştu. İkinci Dünya Savaşı yılları boyunca Nazi yanlısı yayın çizgisini sürdürmüş, sivil-asker bürokratları, yarım aydınları etkisi altına almıştı. Kemalist tek parti diktatörlüğü baskının dozunu giderek artırıyordu. Artık *Harp Okulu*, *Donanma Davalarının* başladığı günlere gelmişti (1938). Siyasi iktidarın dış politikaları ve anti-demokratik uygulamaları, üniversiteleri de fazlasıyla etkisi altına almıştı. Türkali ve Merih Hanım iki yıl boyunca fakültede kendi fikirlerine çekebilecekleri üçüncü bir kişi bulamıyorlardı. Türkoloji bölümü Nazi ideolojisinin destekçisi gerici bir yapı içindeydi, Sovyet düşmanlığı hâkimdi. Fakat felsefe ve diğer bölümlerde de öğrencilerin durumu pek farklı değildi. Dönemin zorluklarına rağmen anti-faşizm, demokrasi üzerine sohbetler ediyor, okuldaki öğrencilerle kitaplık kurmak, tiyatro oyunları sergilemek gibi işler üzerinden bir araya gelmeye çalışıyorlardı. Ancak o günlerde Sovyetler'in faşist Almanya ile anlaşması karşısında şaşkına dönmüşlerdi. Almanya'nın Fransa'yı işgali ise çevrelerindeki gençlerin bir kısmında ürküntüye varan bir yıkıntı, diğer bir kısmında ise Nazilere hayranlık yaratmıştı. Bu zorlu dönemde Samsun'dan bir sınıf arkadaşlarını kendi fikirlerine kazanmış ve nihayet üç kişi olmuşlardı. Bu arkadaşları uzun yıllar TKP içinde birlikte çalışma yürütecekleri Ermeni kökenli Hayk Açıkgözdür. (Türkali, Ermeni sorununu işlediği ve 2014'te yayımlanan son romanı *Bitti Bitti Bitmedi*'yi Açıkgöze ithaf etmiştir.)

Komintern'in aldığı *desantralizasyon* kararı ve TKP'nin *oportünizmi*

Türkali, Samsun'dan ayrılmadan önce TKP ile bağ kurmasına rağmen İstanbul'a geldiğinde partinin izine rastlayamamış, arkadaşlarıyla birlikte yalnız kalmıştı. TKP'nin “*desantralizasyon*” kararından bihaber olan Türkali,

kendileriyle bağ kurulmamasına anlam veremiyordu. TKP'yi aramakla geçen yıllar boyunca da bu duruma akıl erdiremeyecekti! Bulmaya çalıştığı soruların cevabı için dört gözle beklediği yaz tatilinde Samsun'a gider ve TKP ile bağ kurmasını sağlayan arkadaşına neden kimsenin kendilerini aramadığını sorar. Kesinlikle gizlilik yapılmadığını, yasal kurumlarda açık çalışma yolları arandığını öğrenen Türkali, duyduklarına şüphe ile yaklaşır ve bu tutumun görüştüğü kişinin Kemalizme yakınlığından kaynaklandığını zanneder. Kendisinden şüphe ettiğini fark eden arkadaşı bu kez başka biriyle görüştürür Türkali'yi. "Desantralizasyon" sözcüğü kullanılmadan TKP'nin tuttuğu yeni yol uzun uzun anlatılır. Türkali, gençliğin vermiş olduğu tüm deneyimsizliğe, Marksist yayınlara ulaşmadaki sıkıntılardan kaynaklı kısıtlı okumalarına rağmen Lenin'den öğrendikleri ışığında, alınan bu *desantralizasyon* kararını doğru bulmaz. "*Lenin'in Devlet ve İhtilal'inde, İşçi Sınıfı İhtilali ve Kautski Melunu'nda veryansın ettiği İkinci Enternasyonal'in Sosyal Demokrat «eyyam reisleri»ni (oportünist sözcüğü öyle çevrilmişti), işçilerin burjuvaziye karşı yürüttüğü tarihsel sınıf savaşına hayınlık edip işçi sınıfını satan dönemleri bir türlü atamıyordum kafamdan ya, karar alan Komintern'miş diyordu Mustafa; söylenecek söz mü kalırdı? ... Söyleyecek pek bir sözüm yoktu benim de ya, okuduğum birkaç kitaptan şu kafamda yer etmiş «işçi sınıfının burjuvaziye karşı uzlaşmaz sınıf kavgasındaki hayınlar» sorunu olmasaydı bir de!»*"

TKP'nin "desantralizasyon" kararını verdiği 1936'nın ikinci yarısı Türkali, lise son sınıf öğrencisidir. Eskiden duyduğu 1 Mayıslarda bildiri dağıtma, evlere kızıl bayrak asma gibi eylemler artık son bulmuştur. Dönem Kemalizme yumuşak yaklaşım dönemidir. Türkali, durumu şöyle resmeder: "*TKP'nin halka yayınladığı kararlar ilgili bildiri bile, bırakalım halkı, en tepesindeki birkaç kişinin dışında kendi üyelerine de, ola ki güvenlik kaygısıyla ulaştırılmış değildi. Böylece herkesin kendi yorumuna açık bir «Desantralizasyon»la ülke çapında hiçbir gün tam toparlanamamış TKP örgütü iyice dağınkılığa bırakılmış oluyordu. ... Kemalizm'e kapılanma yolunu çekici bulanların yanında iyi niyetliler de kayıp gidiyor; bizler gibi, temel öğretiyeye yürekte inanmışlarinsa, coşkuyu bileyen, sivri devrimci sözleri keskince yinelemekten öte bir şey gelmiyordu elinden. ... Sovyet devletinin dayattığı karara karşı çıkmamanın, hele o günler ne demek olduğunu iyi bilmek gerekir.»*"

Mehmet Sinan, Sovyetler Birliği'nin aldığı kararlara neden karşı çıkılamadı-

ğına şöyle mercek tutuyor: “Türkiye komünist hareketinde Stalin, uzun yıllar boyunca Bolşevizmin ve Ekim Devriminin tek savunucusu, tek takipçisi olarak benimsendi. Bu bağlamda Stalinizm, Marksizm-Leninizmle özdeşleştirildi ve kutsandı. Bu özdeşleştirme, Türkiye sosyalist hareketinde hiç sorgulanmaksızın, 1960'lara kadar geldi. Türkiyeli komünistler, bu dönem boyunca Stalin'i «büyük bir devrimci», «prensiplerine sadık bir lider», «Leninizmin ortodoks bir takipçisi» olarak tanıdı ya da onlara öyle tanıtıldı. Kendilerine böyle tanıtılan bir kişinin, gerçekte Marksizmde esaslı revizyon yapmış bir kişi, ilkeden yoksun bir reel politiker olduğuna inanabilirler miydi hiç? Zaten gerçeklerden uzak, uluslararası ilişkilerden kopuk, kendi içine kapanık bir partinin (TKP'nin) içindeydiler. TKP içindeki kadrolar bu dönemde duydukları kimi söylentilere de, «inançları» sarsılmasın diye kulaklarını tıkadılar. Parti içinde sesini yükseltenler ise döneke, «anti-Sovyet», «anti-komünist» ve tabii «Troçkist» olarak damgalanıp, afroz edildi.”² Oysa gerek Türkiye gerekse dünya işçi sınıfına ihanet eden, anti-komünist tutum sergileyen gerçekte Stalinist Sovyet bürokrasisi ve ona koşulsuz biat eden resmi KP'lerdir. Kemalizmle kucaklaşmaya can atan TKP bürokrasisinin günahı da büyüktür. Bu TKP ki, Türkiye devrimci gençliğine çarpık Marksist fikirleri taşımıştır. “Öyle bir «Marksizm»di ki bu, sosyalizme yönelen kadroların kafasını daha baştan dogmalarla dolduruyordu. Buna göre, «tamamlanmış ve de değiştirilemez» olan «reel sosyalizm» dogmasını sorgulayan ya da ondan kuşku duyan herkes, derhal «sosyalizm düşmanı» ilan edilebiliyordu. Böylelikle, *eleştirici ve devrimci, yani yaşayan Marksizmin yerine, eleştiriyeye tahammülü olmayan ölü bir «Marksizm» (resmi sosyalizm) geçirilmiş oldu.*”³ Türkali, her ne kadar Komintern'in aldığı ve TKP bürokrasisinin de derhal uygulamaya soktuğu “desantralizasyon” kararını Alman Sosyal Demokrat Partisinin tarihsel ihanetiyle bir tutsa da dönemin koşullarından kaynaklı kendisinin ifade ettiği üzere keskin laflar söylemekten ileriye gidemez.

“Ödentini ver, imanını kavi tut!”

TKP yöneticileri o yıllarda sorumluluktan kaçarken tek yaptıkları Yeni Edebiyat dergisini çıkartmaktı. Türkali, mevcut durumun sorgulamasını yapıyordu: “*Anladık, parti bu dergiyi çıkartıyordu da başka ne yapıyordu? Yapmıyorsa, niye yapmıyordu? Nasıl yapmazdı dünyanın, ülkenin böyle günlerinde? ... Ya «Parti» diye bir şey yoktu bu ülkede ya da bizden uzak duruyorlardı*

niyeyse!" Bu soruları soran gençlerin sayısı artıyordu çevrelerinde. Çalışma yürütecekleri bir parti bulamayınca kendileri bir "örgüt" kurmaya karar verirler. Düzenli olarak bir araya gelip Marksist bilgilerini geliştirmeye, ülke sorunlarına çözüm bulmaya çalışırlar. Ancak tam olarak ne yapacaklarını, kendilerine bağlanan gençleri nasıl yöneteceklerini bilemezler. Bir an önce partiyi bulmaları gerekiyordu, "örgütlü" olarak TKP'yi arıyorlardı artık!

Türkali, Sıkıyönetim Komutanlığı solcu yazar-çizerleri, aydınları İstanbul'dan Anadolu'nun çeşitli kentlerine sürdüğü dönemde sosyalist şair Hasan Basri Alp ile tanışır, arkadaş olurlar. Hasan Basri, Nâzım'ın basılmamış yeni şiirlerini getiriyor, birlikte çoğaltıp solcu öğrencilere ulaşmasını sağlıyorlardı. Tüm arama çabalarının sonunda karşılarında bir parti bağlantısı bulurlar. Ancak bu da umdukları gibi çıkmaz, haftalık olarak buluşup konuşma ve aylık ödenti vermek haricinde yaptıkları bir şey yoktur. Hasan Basri'nin dediği gibi "ödenti ver, imanını kavi tut!" zihniyetiyle bir yere varamazlar.

1943'e gelindiğinde dönem değişmiş, TKP yeniden "gizli" çalışma kararı almıştır. Askerden kaçıp gizli örgütsel faaliyet başlatan Genel Sekreter Reşat Fuat, kısa süre sonra 1944 baharında tutuklanır. Yine bir dağınkılık, başbozukluk dönemi başlar. TKP merkez komitesinde yer almış kimi isimler kendilerini "merkez" olarak yansıtır, tabir yerindeyse herkes "mührü Süleyman bendedir" der. Bu kez "sancağı" Mihri Belli alır. Hasan Basri, TKP Merkez Komitesinde olduğuna inandığı Mihri Belli ile Türkali'yi tanıştırır. Bu dönemde Türkali, Milli Savunma Bakanlığı'na olan borcunu ödeyemediği için askeri liseye edebiyat öğretmeni olarak atanmaktan kurtulamaz ve Akşehir'e gönderilir. İstanbul'a gelip Mihri Belli ile görüşür ve Akşehir'den parti ile ilişkisini sürdürür. Yıllarca kısa uzun her tatilde borç harçla kaçıp İstanbul'a gelir, arkadaşlarıyla ilişkilerini koparmaz, partideki gelişmeleri yakından takip eder. Türkali, o dönem güneyde, çoğu Adana yöresindeki kimi partililerle kopmuş ilişkileri yenileyip toparlar. Bu arada ilk çocuğunun doğumu için eşi Merih'i İstanbul'da bırakıp Akşehir'e dönmek zorunda kalır. Doğum yapmak üzere olan eşi ve politik yoldaşı Merih Hanım'dan uzakta olan Türkali, bir yandan da yoldaşlarının tutuklandığı haberini alır. Tutuklananlar arasında Mihri Belli de vardır. Tekrar dağınkılık dönemi ve "imanını kavi tutarak" bekleme dönemi başlar.

İşte meşhur "**İstanbul**" şiiri o günlerde Akşehir'de yazılır (Eylül 1944). Tüm zorlu koşullara rağmen "*Bekle yumruklarımız haramilerin saltanatını yık-*

sın İstanbul' diyerek *bir gün zafer şarkılarıyla caddelerden geçileceği* inancını hiç kaybetmez. Nâzım Usta'nın dediği gibi *günler ağır, günler ölüm haberleriyle gelmektedir*, zalim düşman boş durmamaktadır. Ocak 1945'te o meşum Sansaryan Han bu kez henüz 33 yaşındaki Hasan Basri'nin canını alır. Türkali, İstanbul'a geldiğinde arkadaşı Hasan Basri'nin TC'nin cellâtları tarafından işkencede katledildiğini öğrenir. Hasan Basri'yi Birinci Şubenin penceresinden atarlar ve intihar süsü verirler. Tıpkı nice TKP'li bütün işçisini katlettikleri gibi aynı zalimliği tekrar ederler... Türkali, 1954'te Harbiye Cezaevi'nde yazdığı *1951-1954'ten Notlar* şiirinde Hasan Basri'yi anar; *Sansaryan Hanı'nda cellâtlar/ Hasan Basri'yi pencereden atan cellâtlar/ Neler çektik şu kanlı çatıdan...*

Demokrasi rüzgârları yanılması ve reformizmin hazin sonu

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da faşizmin yenilgiye uğratılması ve bir insanlık suçu olarak lanetlenmesiyle birlikte Batı'da "özgürlük ve demokrasi" rüzgârları esmeye başlamıştı. Bu rüzgâr, Batıyla ilişkilerini geliştirmek zorunda olan Türkiye'yi de etkilemiş ve Kemalist bürokrasinin süngüsünü düşürmüştü. 1923'ten 46'ya dek süren tek parti diktatörlüğü son buluyordu artık! CHP kendisinden kopanların liberal söylemlerle kuracağı bir burjuva partisine (DP'ye) izin vermek zorunda kalıyordu. Ayrıca bu dönemde iki sosyalist parti de kurulmuştu. 1946'da Esat Adil, Sosyalist Parti'yi kurmuş, kimi solcu aydınlar ise CHP iktidarının devrilmesi düşüncesiyle Demokrat Parti içerisinde çalışmaya başlamışlardı. TKP yöneticilerinden Şefik Hüsnü ise, "Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi"ni kurmuştu. Ancak ne yazık ki kendilerini "demokrasi" rüzgârlarına fena halde bırakan dönemin TKP yöneticileri gerçek anlamda bir burjuva parlamenter sistem kurulduğuna inanıyor, Türkiye topraklarında olduklarını unutuyorlardı. Başta ABD olmak üzere Batı tarafından dünyaya yayılan anti-komünist saldırıyı görmüyorlardı. Oysa aynı günlerde Türkiye'de gazetelerde Sovyetler'in Boğazlar'da üs istediği yaygarası kopartılıyor, anti-Sovyet, anti-komünist propaganda bombardımanı başlatılıyordu. Tüm bunlar yeni bir tevkifat dalgasının habercisiydi. Ancak legalizme kendisini kaptıran Şefik Hüsnü gibi dönemin "komünist önderler"i tüm illegalite kurallarını bir kenara fırlatıp atmışlardı. Bu tutum kısa süre sonra başa bela olacak, yeni tevkifatlarda çok kişinin canını yaka-

çaktı. Türkali'nin Şefik Hüsnü'ye o günlerde uyarı niyetindeki sorusuna aldığı cevap ibretlikdir: “*Ortalığı kaplamaya başlayan antisovyetik, antikomünist yayınlar bir polis baskınının habercisi değil miydi? soruma yanıtı kesin oldu: «Hayır değil»di! Dünyanın bugünkü durumunda, böyle bir işe kalkışmayı göze alamazdı iktidar.*”

Oysa dünyanın yeni durumu hiç de Doktor Şefik'in tasvir ettiği gibi değildi. “İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyanın siyasal haritasında çok önemli değişimler olmuştu. Savaş sonrası dönemi karakterize eden ya da bu döneme damgasını vuran en önemli gelişme, dünyanın iki bloklu (kapalist ve «sosyalist») bir dünyaya dönüşmesi ve yıllarca sürecek olan bloklar arası bir soğuk savaş döneminin başlamış olmasıydı. ABD emperyalizmi ve Avrupalı müttefiklerinin tezgâhladıkları bu soğuk savaşın temel eksenini, Sovyetler Birliği'ne karşı düşmanlığın körüklenmesi ve koyu bir anti-komünizm propagandasının dünya çapında örgütlenmesi oluşturuyordu.”⁴ Mehmet Sinan'ın özetlediği bu dünya konjonktüründe TC'nin nerede durduğu, nasıl hareket edeceği gibi değerlendirmeler yapılmıyordu. Burjuva basındaki azgın anti-komünist saldırılara rağmen Doktor Şefik Hüsnü “iyimserliğinden” hiçbir şey yitirmiyor ve şöyle yaklaşıyordu meseleye: “*Zımnı bir anlaşma var aramızda; biz gizli çalışmıyoruz, onlar da bize dokunmuyorlar!*”

“Desantralizasyon” kararını yanlış bulan ama elinden çok bir şey gelmeyen Türkali bu sefer de dönemin otorite ismi Dr. Şefik'i yaklaşan tehlike konusunda ikna edemez. Türkali, döneme dair düşüncelerini şöyle aktarır: “Emekli edilmesiyle muhalefete geçen, azgın komünist düşmanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın bile, İnsan Hakları Cemiyeti'nin kuruculuğuna kalkıştığı için tüm iktidar basınınca «komünist!» diye saldırıya uğrayacağı günlere doğru gidilen bir ortamda polisin bize dokunmayacağını varsaymak ne kadar gerçekçi olur diye düşünülebilirdi ya, Şefik Hüsnüden daha iyi bilecek de değildik herhalde! Birkaç gün sonra bu konuyu yeniden açtığımda, kızgınlıkla yüzü kızarır gibi oldu Doktor'un, «*Bir polis saldırısının gelebileceği tezi, yılgınlık yaratmak için iktidar kaynaklarınca yayılıyor!*» dedi. *Bu oyuna düşmemeliydik!* Ne diyebilirdim artık? Asıl oyun onlarca kişinin tutuklanma dalgasının başlatılmasıydı. ... *Polisin komünistlere dokunmayacağına inanan kaç kişi vardı o günün Türkiye'sinde, bilmem! Şefik Hüsnü söylediğine göre ben inanmak zorundaydım! Ünlü fıkra gelir aklıma: Kendini yem sanıp tavuk görünce kaçacak yer arayan adamı iyileştirmişler. Taburcu olurken*

«İyileştim doktor, demiş. Ben biliyorum yem olmadığını da, tavuk da biliyor mu acaba?» Evet, biz biliyorduk polisin bize dokunmayacağını da... Polisin bilmediği kötü biçimde çıktı ortaya sonradan.” Ne acıdır ki TKP yönetiminin bu legalist-reformist tutumu onlarca komünisti, mücadeleci öncü işçiyi polise yem eder. Kurulan sosyalist legal partiler altı ay gibi kısa bir süre içerisinde kapatılır, Doktor Şefik dâhil tüm kurucular tutuklanır. Bu tutuklama sırasında Doktor, legalist tutumun sonucunda TKP’ye ait kimi illegal belgeleri polise kaptırır. Türkali ise, 46’daki tevkifat sonrasında yine yalnız kalır. Başvurulabilecek tek kişi olarak gördüğü, o güne kadar adını duyup henüz tanışmadığı Zeki Baştımar’la görüşür. Türkali, “şimdi ne yapacağız” sorusuna “beklemek”ten başka yanıt alamaz.

Bu dönemde tutuklanmayı bekleyen Türkali’ye sıra 1951 tevkifatında gelecektir. Türkali, istemeye istemeye girdiği askerlikten ilk günden itibaren ayrılmanın yollarını arasa da 1937’de başlayan bu serüveni 15 yıl kadar sürer. “*Türkoloji’de birlikte okuduğumuz asker öğrenci Yusuf Atılgan, ordu-dan ayrılma özlemimi bildiği için, «Yüzbaşı olursun inşallah!» diye takılırdı. İlenmesi tuttu sonunda 28 Ekim 1951’de tutuklandığımda «Kıdemli Yüzbaşı»ydım!*” der Türkali.

Cezaevinde bulunduğu yıllarda ağır baskı koşullarında pek çok şiir yazmıştır Türkali, çoğu bu dönemde yazılmış şiirleri *Eski Şiirler Yeni Türküler* adlı şiir kitabında toplanmıştır. *Ozanlıkta hiçbir savım yok* diyen Türkali, *belki bir döneme tanıklık edecek belgeler* diye, biraz da çevresindeki arkadaşlarının baskısıyla şiirlerini yayımlamıştır 1979’da. Çoğu kaybolmuş şiirlerinden geriye kalan kısmında “*karanlık bir dönemde devrimci savaş sürdürmüş kişilerin duyarlılıklarını*” taşıdığını görürüz. Dönemin kahır yüklü atmosferini yansıttığı şiirlerinde acıyı damıtmıştır, lakin gelecek güzel günlere olan inancını asla kaybetmemiştir.

Mustafa Suphi’nin vatanındayız

Yürekte umut etimizde kırbaç

Yeryüzünden kardeş eller uzanmış etimizde kırbaç

Bir avuç pirince hasret giden Çinliler

Özgürlük türküleri söylüyor etimizde kırbaç

Nice haşmetli başlar düştü toprağa etimizde kırbaç

Sonra bir gün doğrulacak halkımız
Kırbaç vuran da vurduran da
Silinip gidecek yeryüzünde bütün çirkinlikler gibi
Bütün çirkinlikler gibi eriyip bitecek kanlı masallar
Dökülen kanda
Yanakların solmasın
Karım⁵

Türkali'nin, kendisi gibi 1953'te tutsak edilen eşi Merih Hanım'a hitaben yazdığı şiirinde belirttiği gibi *Hasan Barış Deniz/ Bütün kimsesiz çocuklar gibi kurtuluşu bekliyor...* Türkali, kurtuluşu bekleyen çocuklarından, yoldaşlarından ve mücadeleden fiziken uzaktadır.. Lakin tüm bu zorluklara rağmen komünist geleneği geleceğe taşımakta direngendir ve her daim yüreği umut doludur.

1990'lara gelindiğinde burjuvazi, “sosyalist blok”un çöküşü üzerinden zafer nidaları yükseltiyordu. “Artık tarihin sonu geldi”, “kapitalizm ebedi sistem”dir propagandası burjuvazinin hizmetkârı ideologlar tarafından yaygınlaştırılıyordu. Sovyetler Birliği'nin çöküşü “sosyalizm”in çöküşü olarak lanse ediliyor, Stalinizmin günahları sosyalizme yıkılıyor, karalama kampanyası yürütülüyordu. Burjuva ideolojisinin böylesine şaha kaldırıldığı günlerde, çöken Sovyetler Birliği'ne ve diğer Doğu Bloku ülkelerine o güne kadar “sosyalist devletler” olarak neredeyse tapanlar ne yapacaklarını şaşırmışlardı. 12 Eylül faşizmi karşısındaki ağır yenilginin üzerinden henüz çok geçmemişken yıkılan Berlin Duvarı adeta sosyalist hareketin üzerine çökmüş, tasfiye süreci başlamıştı. Sosyalist harekette tam bir moral bozukluğu, umutsuzluk ve sosyalist saflardan kaçış söz konusuydu. Dönem burjuva ideolojisine teslim olma ve “yorgun demokratlar” dönemi idi. Bir zamanların “komünistleri”, *“işçi sınıfına elveda”*, *“devrimci sınıf örgütlerine elveda”* diyor, liberalizme yelken açıyorlardı. Yenilgi psikolojisi içinde pişmanlıklar dile getiriliyor, genç kuşaklara “biz yanlış yaptık, siz bu dikenli yollara girmeyin” vaazları veriliyordu.

90'lı yılların o puslu günlerinde pek çok kişi kalemini burjuva ideolojisinin hizmetine amade ederken, komünist çınar Vedat Türkali ise direnenler ve akıntıya karşı kürek çekenler safında yer aldı. O gelecek kuşaklara komünizm

hedefinden şaşmamayı salık verdi ve yıkılan Sovyetler Birliği'nin gerçekte ne olduğunu yazmaya, anlatmaya girişti. Türkali, yazdığı romanlarla gelecek kuşaklara tarihi taşıdı, aktarma kayışı görevini büyük bir ciddiyetle yerine getirdi. O yerine getirdiği görevi şöyle tarif ediyordu: “*Benim kitaplarımı okuyanlar, Türkiye üzerine doğru bilgiler edinsinler, o dönemdeki insan dramını duyumsasınlar istiyorum. Gerçekçi ve yalın olmaya özen gösteriyorum. Belki bu nedenle belki de sinemayla olan uğraşım nedeniyle kitaplarımda görsel öge hâkimdir. Ve tarihe iltimas geçilmeyeceğini biliyorum. Kimseyi de karalamıyorum.*”⁶ Türkiye sosyalist hareketinin tarihinin ve onunla birlikte Sovyetler Birliği'nin tutumlarının sergilendiği, Stalinizmin sorgulamasının yapıldığı *Güven* romanı, Türkali'nin komünist çabasının cisimleşmiş haliydi. Türkali, “Güven”in daha iyi kavranabilmesi için yazdığı, 2001’de basılan anı kitabı “Komünist”i, Stalinizmin eleştirisi ile bitirmiş ve kurtuluş yolunun Marksizme sıkı sıkıya sarılmakta olduğunu vurgulamıştı.

Türkiye sosyalist hareketinin önemli bir kesimi Sovyetler Birliği’ni laf söyletmedikleri bir Kâbe olarak kutsamış ve adına “reel sosyalizm” denen garabet rejimin gerçekte ne olduğu sorgulamasını ne yazık ki hâlâ yapmamışlardır. Türkali, *Komünist* kitabında, Sovyetler’de işçilerin yönetimde söz sahibi olduğunun bir yanılısamadan ibaret olduğunu bizzat kendisinin Sovyetler’de şahitlik ettiği örnekler üzerinden anlatmıştır. Yeni bir sınıf olarak iktidarı ele geçiren despotik bürokrasi, çoktan işçilerden kopmuştu. Bu despotik-bürokratik yapı ne yazık ki dünya sosyalist hareketine çok ağır bedeller ödetti. Uluslararası komünist hareket Stalinist bürokrasinin denetimine girerken, yeni gelişen sosyalist kuşaklara yalan yanlış, dogmatik bir sosyalist anlayış aşılandı. Sorgulayan, eleştiri-özeleştiri silahını kuşanan kuşaklar yerine biat eden, etmeyenlerin ise “sosyalistlikten” aforoz edildiği yıllar yaşandı. Ancak geçmişe ahlanıp vahlanarak bir sonuç elde edilemez. Önemli olan bir daha benzer hataların tekrar edilmemesi için Elif Çağlı’nın dediği gibi, “Yaşanmış tarihsel deneyimleri bütün yönleriyle irdelemek, çıkarılan teorik ve politik sonuçları işçi sınıfının ve sosyalizme yönelen genç kuşakların bilinç sürecine taşımak devrimci Marksistlerin en başta gelen görevi olmalıdır.”⁷ Başta Elif Çağlı’nın *Marksizmin Işığında* kitabı olmak üzere Marksist Tutum’da yayınlanan pek çok makalede Sovyetler Birliği’nin sorgulaması yapılmış ve buradan gerekli teorik ve politik sonuçlar çıkarılmıştır. Türkali’nin başta *Güven* olmak üzere romanları, bu tarihsel süreçte yapılan hataların ve bu hataların işçi sınıfının devrimci mücadelesine verdiği zararın kavranmasına katkı sunmak-

tadır. Bu yazı dizisinde romanların anlattığı dönemler bakımından tarihsel kronolojiye göre ilerleyeceğiz ve ilk olarak 1940'lı yılların işlendiği Güven romanı ile başlayacağız.

Tarihi belge niteliğindeki Güven'in ortaya çıkışı

Türkali, *Güven* romanını çok uzun yıllar önce yazmayı kafasına koymuştu. Bu romanın hikâyesini şöyle anlatmıştı: “*Türkiye’yi değiştirmek isteyen, bunun için bir kavga yürüten, bu uğurda türlü baskı ve işkencelere maruz kalan insanların öyküsünü anlatmak istiyordum. Onları gözliydum ama ulaşamıyordum. Çünkü onlar gizleniyordu. Ben de TKP’nin içindeydim ama sıradan bir kişiydim. Sonra kitap için birçok kişiyle birlikte oldum. Şefik Hüsnü’ye kadar gittim, bana partiyi, sırlarını anlattı. Ama anlatılanları, öğrendiklerimi, polisin eline geçer ve birilerine zarar verir korkusuyla yazamıyordum. Sonra tutuklandım. Cezaevi, benim için gerçek bir üniversite oldu. Reşat Fuat’ı, Şefik Hüsnü’yü, Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve çok sayıda partiliyi orada tanıdım. Romanım için gerekli asıl bilgi ve belgelere orada ulaştım. Cezaevinden çıktıktan sonra hemen Güven’i yazmaya başlamadım. Önce romancılığı öğrenmem gerekiyordu. Bir Gün Tek Başına, iyi bir çıkış oldu.”⁸*

Türkali, 1956’da cezaevindeyken yazmayı düşündüğü *Güven* için 1989’a kadar beklemek zorunda kaldı. Neredeyse tüm ömrünü verdiği *Güven*’i Türkiye’de yazmayı göze alamayıp 10 yıl Londra’da kaldı: “*50 yıldır bu roman için belge topluyorum. Sadece Rusya’ya dört kez gidip geldim. Bir gün polis gelse onları alıp gitse bir daha da vermese ne yapacaktım? Doğrusu güvenemedim.*” Türkali, “karanlıkta kalan bir dönemin aydınlanması” için harcadığı çabayı şöyle anlatmıştı: “*Güven’i benden başka kimse yazamazdı. O yazılanları bir anlamda yaşadım ben. Güven TKP’nin gerçek tarihine oturtulmuştur. Bu konuda yapılabilecek en dürüst çalışmadır. Moskova’ya gittim, Leningrad’a, Odessa’ya, Stalingrad’a, Kiev’e, Bakü’ye, Tiflis’e gittim... İkinci Cihan Savaşı’nda yıkılmış Berlin’den kalan Nazi devleti kalıntılarını, çeşitli bölgelerdeki Nazi kamplarını dolaştım. Komintern döneminde çalışmış eski TKP’lilerin yaşadığı, çalıştığı yerleri gördüm. Soruşturmalar yaptım. O zaman açılmış olan Komintern arşivindeki Türkiye ile ilgili tüm belgelerin fotokopilerini topladım ve yerinde kullandım. 12 yılda tamamladım kitabı.”⁹*

Yoğun emek ve çabanın sonucu tarihi bir belge niteliğindeki *Güven* ortaya çıktı. Pek çok yayımcının başına iş açılmasından korktuğu için tereddütle yaklaştığı *Güven* nihayet 1999 yılında yayımlandı. Türkali bu hacimli eserini, 27 Ocak 1945'te Sansaryan Han'da katledilen yoldaşı Hasan Basri Alp'e ithaf etti.

Güven; 1940'lar Türkiye'sinin en geniş panoraması

Güven romanı deyince akla ilk olarak Türkiye sosyalist hareketinin yani TKP'nin tarihi anlatımı gelmektedir. Ancak bu, Türkali'nin *Güven*'i için eksik bir anlatımdır, zira bu tarih anlatımı kuru bir tarihsel kronolojik bilgi yığını değildir. Türkali, senaristliğinin vermiş olduğu yetenek ve coşkulu anlatım ile İstanbul'da yaşayanların gözünden 1940'lar Türkiye'sini, en geniş biçimiyle bir film gibi gözler önünde canlandırmaktadır. İnanılmaz zengin karakter kadrosu, iç monolog ve diyaloglarla, devrimci-demokratından faşistine, burjuvasından MAH'çısına (bugünün MİT'i) toplumun hemen her kesiminin tarihsel süreçte oynadığı rolü, yaşananlara bakış açısını, iç çelişkilerini ve yaşam biçimini aktarmaktadır. İnsan mahlûkunu tüm idealizasyonlardan uzak, aşkları, tutkuları, çelişkileri, ihanetleri, kısacası her yönüyle canlı birer karakter olarak karşımıza çıkarmakta, muazzam insan çözümlemeleriyle okuyucuya derinlik katmaktadır.

Güven romanının omurgasını TKP'yi arayan öğrenci gençler oluşturmaktadır. Esasında bu yazı dizisinin ilk bölümünde anlattığımız Vedat Türkali'nin yaşamı ile bu gençlerin başından geçen olaylar örtüşmektedir. İkinci Dünya Savaşı yıllarının başladığı, faşizmin bir karabasan gibi dünya halklarının üzerine çöktüğü yıllarda romanın başkarakterleri Turgut, Halil ve arkadaşları bu karanlığı bir nebze olsun yarmak için örgütlü çalışmanın bir parçası olmak istemektedirler. Avrupada yükselen faşizm dalgasıyla birlikte, Türkiye'de CHP'nin tek parti diktatörlüğü altında havalar giderek kararmaktadır. Gençler, ülkede sıkıyönetimce listelerin oluşturulup sürgüne gönderilenlerin, tutuklananların olduğu ağır baskı koşullarında üç yıl boyunca partiyle bağ kurma peşinde koşmuş, tabii bu arada pek çok olayla karşı karşıya kalmışlardır. Bu yazıda karakterlerin tek tek çözümlemelerini yapmak, değişim ve dönüşümlerini aktarmak mümkün olmadığı gibi doğru da olmaz. Gündelik yaşam içerisinde arka planda akan tarihsel, toplumsal ve siyasal gelişmeleri aktaracağımız ağırlıklı olarak. Unutmayalım ki bu çalışma Vedat Türkali'nin yaklaşık

1300 sayfalık *Güven* ile aktardıklarının yerini tutamaz, gelişmelerin sadece kısa bir özeti, çıkartılması gereken sonuçları içerebilir ancak.

Türkiye’de dönemin tek parti iktidarı ile Almanya arasında takas-kliring anlaşması yapılmıştı. Türkiye’den gıda ve hammadde Almanya’ya gönderilirken, oradan da takas yoluyla çeşitli sanayi malzemeleri getiriliyordu. Bu ticari anlaşmalar yeni yetme Türk burjuvazisini semirtirken, işçiler, emekçiler, köylüler kan ağlıyor, karaborsacılık almış başını gidiyordu. Hayat pahalılığı korkunç boyutlardaydı, yumruk kadar ekmek karneyle veriliyordu. “*Yiyecek maddelerinin Almanya’ya gönderilmesi, büyük ordu beslenmesi, para basılması, pahalılığın taşınamaz düzeye fırlamasına neden olmuş, acımasızca soyulan halk yığınları dayanılmaz acılara düşürülmüştü. Köylerde birkaç bin ağanın paraya kavuşması köylünün zenginleştiği yalanına çevriliyordu. Refik Saydam döneminde alınan yarım yurum önlemler de bir yana atılmış, Saraçoğlu, serbest pazar politikasıyla yağmacıları, vurguncuları koruyan bir uygulama yürütmeye koyulmuştu.*”¹⁰ Tüm bu ağır sefalet koşullarında işçi sınıfının eli-kolu, dili bağlanmıştı. Ne grev ne sendika hakkı vardı, bunların lafını etmek bile suçtu. “Sınıf” sözcüğü kullanılmıyor, “tabakalaşma” deniyordu. Tepeden dayatılan Kemalist “devrimler” toplumda köklü bir değişime yol açmamış, Osmanlı’nın devletçi geleneği devam ettirilmişti. Romanda bu durum şöyle tasvir edilmektedir: “*Durağan bir şey var bu toplumda. Kafalara hep üniforma giydirilmiş. Fesi attık, şapkayı geçirdik kelleye; içi aynı. Cumhuriyetten önce de buydu, sonra da bu. Eskiden Bismillah’la başlıyordun her iş, şimdi Atatürk’le. Eskiden «şer’i şerife» uymazsan kâfir oluyordun, şimdi devletin gidişine karşı çıktın mı vatan hayırısın! Hangi düşünceni savunacaksın savun, başına önce devletin külahını geçireceksin!*”

Türkalî, dönemin siyasal, toplumsal ve ekonomik tüm yönleriyle iç karartıcı koşullarının değişeceğine dair umudunu Turgut karakteri ağzından şöyle dile getirmektedir: “*Beşiktaş tramvay durağına doğru yürürken firının önünde birikmiş kalabalığa baktı; ekme çıkmasını bekliyordardı. Karneyle alacakları kapkara, üç yüz gram ekme içinde bu sessiz, sabırlı bekleyiş. Ekmekleri için katlanmasını biliyor insanlar. İçinde umudu taşıyordu aslında bu ağızsız, dilsiz, sıkıntılı görünüm. Hem de **günü geldi mi nasıl olsa patlayacak olan devrim umudunu. O günün gelmesini kolaylaştırıp katkıda bulunmaktı görev.***” Türkalî’nin umudu boş bir iyimserlik değildi. Devrimci görevi yerine getirenlerin çabaları, toplumdaki nesnel koşulların değişimiyle bir-

leşince defalarca toplumdaki sessizlik bozulmuş, ne fırtınalar kopmuştu. 68 başkaldırısı, 15-16 Haziran Büyük İşçi Direnişi bu topraklarda kopan fırtınaların ürünüydü. Bugün dünyanın dört bucağında çeşitli biçimlerde fırtınalar kopmaya devam etmektedir. Önemli olan bu fırtınalara yön verecek devrimci Marksist temellerde bir örgütlülüğün inşası için harcı bıkmadan usanmadan karmaktır. Bugün bu görev çok daha yakıcı önemdedir.

İkinci Dünya Savaşının kıran kırana sürdüğü yıllar aynı zamanda psikolojik ve ideolojik savaşın da tüm dünyada sertleştiği yıllardı. Faşist Almanya, Moskova dış savunma hatlarının yarıldığı, Moskova'ya yaklaşıldığı propagandasını yaparken, Sovyetler Hitler'in ancak Moskova'nın resimlerini görebileceğini duyuruyordu. Türkiye'de ise siyasi iktidar Nazi yanlısı bir politika izliyor, faşist Turancıları koruyup alan açıyordu. İktidarın yaymaya çalıştığı "Türkçülük" ideolojisi şöyle yansıtılmaktadır romanda: "Dünya Türk oldu! Çoğu diller Türkçeden çıkmıştı! Ne mutlu bana ki Türküm dedi Kemal Paşa, Cumhuriyet Bayramı söylevinde. Türküm demezsen mutluluk filan yok yani! Halkı uyutmak için yaptılar biraz da: ekonomik açıdan sıkıntılı yıllardı. Sıkıntısız yıl da olmadı ya!" Nazi Almanya'sıyla iş tutan Türk egemenleri, Alman askerlerinin Sovyet topraklarındaki ilerleyişini, "komünizmin yenilgiye uğratılması" olarak değerlendirip el ovuştururken; devrimci gençler ise ülkede anti-faşist bir çalışma yürütebilmek için çırpınıyorlardı.

Turgut ve arkadaşları "aramızda tortop olup da kalamayız" deyip, partiye açılmasını umdukları Ortaköylü tütün işçilerinin kapısını çalmışlardı. Tütün işçisi Ahmet şöyle demişti Turgut'a: "A be meraklanmayasınız Turgut arkadaş, sırası geldi mi ararız sizi. Biliriz be çucuğum, komünistsiniz!" Ortaköye, Kasımpaşa'ya yerleşmiş, Dramalı, Kavalalı Yunanistan göçmeni tütün işçileri, geleneksel, kapalı bir komünü gibi yaşayıp gidiyorlardı. Geçmişte Nâzım'la, Doktor Hikmet'le birlikte cezaevlerinde yatmış yaşlı komünistler, tarih birikimini barındıran TKP'nin geleneksel kalesi niteliğindeydi.

Tütün işçilerinden ses çıkmayınca gençler, bu kez Rahmi Usta'nın kapısını çalmışlardı. Rahmi Usta, Reşat Fuat, Şefik Hüsnü gibi TKP Merkez Komitesinde yer alan kişilerle bağı olan TKP'li bir işçiydi. Ancak Rahmi Usta'nın, gençleri yönlendirebileceği bir parti yoktu ortada, zira Komintern'in desantrealizasyon kararı gereği gizli çalışan bir TKP kalmamıştı. Rahmi Usta, dünya işçi sınıfının faşizmin kanlı postalları altında ezildiği bir ortamda elleri kolları bağlı, hiçbir şey yapmadan gelişmeleri izlemeyi çelişkili buluyordu ama

kararı Komintern almıştı nihayetinde! Ne yapabilirdi?! Desantralizasyon kararının alındığı dönem Moskova'da bulunan Rahmi Usta, TKP için yaşamsal önemdeki kararı bildiren Polonyalı Valeski'nin “*şimdi size Komintern'in TKP için aldığı kararı bildireceğim; sakın beni Mustafa Kemal'in casusu sanmayın*” diyerek acılı takılmasını anımsıyordu. Rahmi Usta, TKP'yi kapatmaktan beter hale getiren bu kararı bildiği halde gençlere anlatamamanın iç çelişkinsini yaşamaktaydı.

Güven ile bir dönemin sorgulanması, Stalinizmle hesaplaşma

TKP üst bürokrasisinin kabuğuna çekildiği bu dönemde Rahmi Usta'nın, gündelik siyasi gelişmeleri konuşabildiği bir tek komşusu Sahir Hoca vardı. Babiâli'de bir gazetede çalışan felsefe öğretmeni Sahir Hoca, Paris'te bulunduğu öğrencilik zamanlarında Fransız Komünist Partisine üye olmuş, Paris'ten Leningrad'a gitmiş bir aydıydı. Rahmi Usta ile sohbetleri çoğu zaman kavgaya varan tartışmalarla sonlanıyordu. Türkali, bu tartışmalarla, özellikle de Sahir Hoca'nın sorgulamaları üzerinden dönemin “güvensiz” ruh halini, Stalinist bürokrasinin yarattığı tahrifatları gözler önüne sermektedir. Sahir Hoca, Sovyetler Birliği'nde ve sonrasında Paris'te tanık olduğu olaylar üzerinden bürokrasiyi ve Stalin'in tanrısallaştırılmasını sorgulamaktadır: “*Kısacık sürede o kadar çok Stalin duyduk, Stalin resmi gördük, Stalin sözü ettik ki, Paris'e dönünce bir ağırlık kalkmış gibi oldu üstümüzden!*” Paris'e döndüklerinde bu *kişi kültürünü* eleştiren Fransız gençler, “Troçkist!” denip Parti gençlik kolundan atılmışlardı derhal. KP'nin bu tutumu karşısında suskun kalmanın acısını, çelişkinsini uzun yıllar boyu taşıyacaktı Sahir Hoca. “*Bu tutumla ancak mezarını kazar bir parti. Bunu ben söylemiyorum Rahmi Usta, Lenin söylüyor. Tarihte batan partilere üstünlüğümüz, otokritik yapabilmemizdir diyor. Neyimiz kalır bu üstünlüğümüz gitti mi? Herkes biliyor ki, Lenin böyle değildi!*”

Türkali'nin Sahir Hoca'nın ağzından aktardığı gibi, nihayetinde Stalinist bürokrasi kendi sonunu getirdi ve ne yazık ki işçi sınıfının mücadelesine, devrimci geleneğe de korkunç biçimde zarar verdi. Stalinist bürokrasinin, yüz karası uygulamalarından bir diğeri '36 Moskova yargulamalarıydı. Devleti mülk edinerek egemen sınıf katına yükselen bürokrasi, 1930'larda yürüttü-

ğü “temizlik kampanyaları” dehşetiyle, gerçek Bolşevikleri katletmiş, sürgüne göndermiş, 10 milyona yakın mahkûmu çalışma kamplarına kapatmıştı. Sahir Hoca, “*Lenin hangi yoldaşına kıydı? Bolşeviklerin gizli ihtilal kararını açıklayıp işi hayınlığa vardırın Kamenev, Zinovyev de içinde... Nedir ‘36’ Moskova Yargulamaları? Rezillik! Öldürmediği kalmadı Stalin’in! Ortaksız, benzersiz Stalin!*” diyerek bu Stalinist zulme isyan ediyordu.

Kendisini “sosyalizmin kalesi” olarak tüm resmi KP’lere kabul ettiren Sovyetler Birliği, 1939 Ağustosunda faşist Hitler ile Saldırmazlık Paktı imzaladı. Bunun anlamı çok netti: dünya işçi sınıfına ihanet! Despotik-bürokratik rejimin bu açık ihanetine bile körü körüne boyun eğdi uluslararası komünist hareket. Sahir Hoca, Stalin’in faşist Hitler’le anlaşmasını tarihsel bir yanılığ olarak değerlendirince, “*Kafanıza soktuğunuz iki buçuk şeyle vıdı vıdı vıdı... Sovyetler Birliği’ndeki bir sürü Marksistler, Komintern’de koca koca partiler bilmiyor da siz biliyorsunuz doğruyu!*” diyen Rahmi Usta tarafından “Troçkist”likle suçlanmıştı. Aslında Rahmi Usta’nın kafasında da Sovyetler Birliği’nin aldığı kararlara dair şüpheler yok değildi, ancak tam da dönemin ruhuna uygun hareket ederek kendi “kutsal”ına dil uzatanlara, ateş püskürüyordu körü körüne... Sahir Hoca, bu tutumu haklı olarak eleştirmişti: “*Sizde bu yobaz kafa varken kimse doğruyu bulamaz!*” Almanyanın Rusya’yı işgaline dek Sovyet bürokrasisi hiçbir Komünist Partinin faşizme karşı silahlı bir cephe kurmasına izin vermedi. İkinci Dünya Savaşında milyonların katledilmesinde Sovyetler Birliği’nin de günahı büyüktü! Sovyetler Birliği, faşizmin lideri Hitler ile yapılan anlaşmayı, “sosyalist kalenin korunması” olarak gerekçelendiriyordu. Marksizmin inkârı olan “tek ülkede sosyalizm” teorisini ortaya atan Stalinist bürokrasinin derdi gerçekte kendi bekası idi. Egemen Sovyet bürokrasisi, dünya proletaryasının tarihsel çıkarlarının yerine kendi bencil ulusal çıkarlarını koyarak, dünya devriminin önünü açma potansiyellerine sahip nice devrimci durumu heba etti.

Güven’in gözler önüne serdiği “güvensizlik”

Ne yazık ki Stalinist bürokrasinin aldığı kararlar Türkiye’de olduğu gibi diğer ülkelerdeki resmi KP’ler tarafından da sorgulanmadan kabul edildi, sorgulayan gerçek komünistler ise “etkisiz” hale getirildi. Sahir Hoca gibi kimi aydınlar ise ne yapacağını bilemez halde çıkmaza sürüklendi. Sahir Hoca, Leninizmin mirasının Stalinist bürokrasi tarafından yağmalandığını görmekte,

ancak dışarıdan eleştirmek haricinde örgütlü bir mücadele çabası içerisinde olamamanın iç çelişkilerini yaşamaktaydı: “Okumak, kitaplara sığınmak yetmiyordu artık. Çözüm getirmiyor, bir ışıklı yol açmıyor, birkaç adım olsun attırmıyorsa, ne yararı var o yaptığın işin? **Kitapların aydınlığı saklı kalmalıydı içinde. Marksist olmanın tek ölçütü buydu belki de; çevreni değiştiremedikten, ya da o yolda, hiç değilse, bir iki taşı oynatamadıktan sonra, ne olursan ol; kime ne!** Acılar içinde soyulup sömürülüyor insanlar; sen de yaşamını bir biçimde sürdürmenin yoluna bakıyorsan; bir de Marksistlikten filan söz etmeye kalkışmışsan, gülerler adama.” Kendisine ve dönemin TKP’sine güvensizliğinden kaynaklı olarak adım atamayan Sahir Hoca’yı, bu durum içten içe kemirmekteydi.

Sahir Hoca’nın iç sorgulamaları dönemin en büyük sorununun **önderlik sorunu** olduğunu ortaya koymaktaydı. Ne yazık ki güvenilir Bolşevik tarzda bir partinin olmaması büyük sorunları beraberinde getiriyordu. “**Gizli örgüte girdin mi, yasadışına çıkıyorsun; yasalara değil kendine güveneceksin! Kendine güvenin temelinde, bağlandığın örgüte güvenin yatar! Bilmediğim, ötesi kuşkular taşıdığım bir örgüte nasıl güveneydim? Polise düştün mü her türden işkence var. Direteceksin. İçine kurt düşmüş yürekle girilmez o işlere. Kaş yapayım derken göz çıkarırsın.**” Elbette ki örgütlü mücadelede güven esastır, kişi kendine ve örgütüne sonuna kadar güvenmelidir. Güven yoksa küçük-burjuva ikircikliği içten içe yer bitirir insanı ve örgütlülüğe zarar verir. Türkiye’de işçi sınıfını ve ezilen halkları inim inim inleyen Kemalist iktidarı desteklemeye itilmiş bir TKP yönetimine nasıl güvenilebilirdi? Sahir Hoca, TKP’ye güvenmemekteydi, lakin Türkiye’de yoksul işçi-emekçileri, köylüleri, sosyalist aydınları arkasından sürükleyecek başka bir örgütlülük de maalesef yoktu. İşte bu sosyalist hareketin çıkmazıydı!

Ekonomik sorunların giderek arttığı, örgütsüzlük koşullarında emekçilerin savaşa uyutulduğu yıllarda Sahir Hoca’nın içinde bulunduğu çıksızlık derinleşmekteydi. Ne yapılması gerektiği üzerine kimi zaman aynı gazetede birlikte çalıştıkları Turgut’la da konuşmaktaydı. Arkadaşlarıyla birlikte uzun uğraş sonucu partiye kavuşan Turgut, Sahir Hoca’nın “**Nedir doğrusu? Yolu nasıl bulacağız?**” soruları karşısında içten içe öfkelenmekteydi, zira onun için yol belliydi: TKP içinde çalışmak. Ancak o da kendisini düşüncelerden alıkoyamamakta, kendisi partili olduğu halde beklemekten başka bir şey yapmamaktaydı. Sahir Hoca, Rahmi Usta ile olduğu gibi Turgut’la sohbetlerinde

de ülkede devrimcilik, ilericilik adına atılan adımların, el üstünde tutulan şeylerin sorgulanması gerektiğini ve bu sorgulamadan sonra pek çoğunun yere çalınmaktan kurtulamayacağını anlatmaktaydı. Turgut ise bu sorgulamaları “küçük-burjuvaca aydın kaygıları” olarak geçiştiriyor, inançlarının sarsılmaması için kendisini sorgulamaya kapatıyordu. Bu tam anlamıyla Sovyetler Birliği'nin yarattığı eleştiriden kaçan, sorgulamayan, Marksizmin bilimsel ışığına gözlerini kapatan “tipik” bir karakterdi.

TKP'nin ve Komintern'in Kürt meselesine yaklaşımı

Türkali, romanda TKP'nin kuruluş tarihini, partinin Kürt meselesine bakışını, o dönem yaşanmakta olan Kürt isyanlarına ve TC'nin kıyımlarına karşı nasıl bir tutum sergilendiğini de aktarmaktadır. M. Kemal, bir yandan Sovyetler Birliği'nin desteğini almak, sempatisini kazanmak ve öte yandan ise Türkiyeli emekçilerin Bolşeviklere duyduğu sempatiyi denetim altına almak maksadıyla Ekim 1920'de “Türkiye Komünist Fırkası”nı kurdu muşt u. Büyük bir tuzaktı bu! Üstelik TKF'nin kurucuları arasında 1930'da Ağrı Ayaklanmasının bastırıldığı günlerde Adalet Bakanı olacak, faşist Mahmut Esat Bozkurt da vardı. O günlerde Bozkurt dönemin yaygın ırkçı anlayışını şöyle dile getiriyordu: “*Türk bu ülkenin yegâne efendisi, yegâne sahibidir. Saf Türk soyundan olmayanların bu memlekette bir tek hakları vardır; hizmetçi olma hakkı, köle olma hakkı.*”¹¹ Kemalist burjuva iktidarın meşrebi bu kadar aleni bir biçimde ortadayken Komintern, TKP'den Kemalizmin desteklenmesini istemişti.

TC'nin kuruluşundan bugüne kadar Kürtler ceberut devlet tarafından inkâr ve imha politikalarıyla yok sayılmış, kıyımdan geçirilmiştir. Romanda baba tarafından Kürt olan Rahmi Usta, “*ninem Türkçe bilmezmiş. Yörede bir sürü Kürt köyleri. Ezim ezim eziyorlar zavallıları. Ne ezmesi; düpedüz kestiler kadın, çoluk çocuk*” diye özetlemektedir Kürt halkının çektiği zulmü. Ancak dönemin TKP'si içerisinde Kürt meselesine doğru yaklaşan, daha çok kafa yoran ve üzerine yazan tek kişi Hikmet Kıvılcımlı'dır. TKP, Kürt meselesini ulusal bir sorun olarak görüp Kürtlere kendi kaderlerini tayin hakkını programına alsada pratikte tutarsız davranmaktadır. “Ağrı ayaklanmasında Kızıl İstanbul'u çıkarıyordu Reşat. *Kürtleri, halk olarak tutuyorduk da, ayaklanmayı bilinçsiz halkın kandırılması diye alıyordu... '35'te Orak-Çekiç'te Hoybün'culara karşı çıkıldı, emperyalistlerle ilişkili diye; ... En son*

*Tunceli'yi bastırıldı bu herifler. Hem de nasıl kanlı bastırdılar. Doğramışlar. Tam bizim «desantralizasyon» kararı ile Komintern'den koptuğumuz günler. Kimse neyin ne olacağını bilmiyor. **Kemalistleri tutun denmiş! Tutacağız da, neresinden tutacağız! Ne yapacaksın, tarihin yazısı kanlı. Komintern de arkaladı herifleri. Bu Komintern kararı, Desantralizasyon, bize kesilmiş ceza mı, Mustafa Kemal'e ödül mü belli değil.** Çoğu şeyi çözemedik.” Kürt kırımını gerçekleştirilen Kemalist iktidarın desteklenmesi, elbette ki Komintern'in Sovyet bürokrasisinin dar çıkarları etrafında şekillendirdiği uluslararası politikalarının bir parçasıydı ve çok açık bir biçimde Kemalizme sundukları bir ödüldü.*

Kürt sorununun dile getirilmesi dahi “tehlikeli sulara yüzmek” gibiydi, yıllarca o suya parmağını dokundurmadan bile çekindi insanlar. Romanda 1940'lar İstanbul'unda karşımıza çıkan ihtiyar Rasim Efendi'nin korkuları da bu Kürt korkusunun ne kadar gerilere uzandığını ve köklü olduğunu göstermektedir. Sahir Hoca ve eşi Nedret, TKP'nin gizli belgeleri arasındaki Kıvılcımlı'nın Kürtlere ilişkin bir makalesini eski Türkçe bilen büyük babaları Rasim Efendi'ye okuttuklarında, yazıların kimseye gösterilmemesi konusunda şiddetle uyarıda bulunur. İlk defa Rasim Efendi'nin böylesine korkuya kapıldığını görünce “Geçti o günler Büyükbaba” deyip şakaya vurarak rahatlatma çabalarına sertçe karşılık vermektedir Rasim Efendi: “*Bu Kürtlük işi de başka bir şeye benzemez. ... Kürt işi dendi mi yüreği hop eder yukardakilerin!*” TC egemenlerinin yüreği öylesine hop etmiştir ki, Kürt isyanlarını bahane ederek çıkardıkları Takrir-i Sükûn Kanunu ile herkes susturuldu yıllarca, tüm yayınlar kapatıldı, yasaklandı.

Bir Nazi uygulaması örneği olarak “varlık vergisi” ve türedi savaş zenginleri

Türkali, dönemin yerli burjuvalarının ne üzerinde yükseldiğini, savaş zenginlerinin nasıl peydahlandığını romanda çeşitli karakterler üzerinden aktarmaktadır. Bunlardan birisi CHP'de çeşitli düzeylerde sorumluluk almış, milletvekilliği yapmış eski asker Eşref Bey karakteridir. Politikasız ticaretin yürümeyeceğini erken kavrayıp yükünü tutan Eşref Bey, bürokraside çıkar ilişkilerini açık vermeden sürdürerek gün geçtikçe servetini büyütüyordu. “*Ülkenin bugünlerinde kazanç alanlarını yağmalamasına da bırakamazdık ya azınlık tüccarlarının. Bıraksınlar mıydı? Kazanmak, olasıysa çok*

kazanmak bizim hakkımız önce.” Gerçekten de varlık vergisi çıktıktan sonra gayrimüslimlerin mal varlıklarını da iç ederek servetlerini kısa sürede katladılar yerli burjuvalar.

Eşref Bey gibi “yerli ve milli” burjuvaların çıkarlarını başa alan siyasi iktidar, Aralık 1942’de gayrimüslimleri soyup soğana çevirecekleri “varlık vergisi”ni çıkardı. Nazi uygulamalarını aratmayan Kemalist burjuva iktidarın politikalarının sonuçları, şöyle resmedilmektedir romanda: “*Her şeyini satıp don gömlek kalsa ödeyemiyormuş çoğu. Toplamaya başlamışlar azınlıklardan kimilerini. Kampa götüreceklermiş. Varı yoğu ölü fiyatına satışa çıkmış heriflerin; kapış kapan gidiyormuş. Nazi yöntemleri. Böyle alçak, böyle talancı burjuvazi!*” Varlık vergisi sayesinde TC egemenleri çok kısa sürede Türkiye’deki mülkiyetin el değiştirmesini başardı! Rumların, Ermenilerin, Yahudilerin apartmanlarına, iş hanlarına, dükkânlarına ölü fiyatına el koydular. Yerli burjuvazi servetine servet kattı, yenileri türedi. Varlık vergisiyle iyice semirtilenlerden bir diğer yerli burjuva ise devletle (ve MAH’la) sıkı ilişkiler içerisinde olan, köy bakkallığından geldiği bilinen, Ankara’nın Cumhuriyet varsıllarından Fehmi Bey’di. (Fehmi karakterinin kimi temsil ettiği malûm). Karaborsa piyasası Fehmi Bey’den soruluyordu, makinelerden yedek parçalara kadar dışalımla getirdiği malları istediği fiyata satıyor, milleti soyup soğana çeviriyordu. “*Hele son bir yıl içinde Varlık Vergisi ’yle iri kıyım azınlık alım-satımcılar yıkıma uğrayıp da dış-alımcı Fehmi Bey yükünü iyice tutunca, dışalımla uğraşan kimi başka kuruluşlar, ya onun kırıntılarıyla geçinmek ya da ellerine geçecek yağlı lokmaları, tam bir alçak gönüllülükle onunla kırişmak zorundaydılar.*”

Türkali, gerek yukarıda adı geçen burjuvalar gerekse romandaki Mithat, Galip, Sait gibi başka karakterler üzerinden devletin gizli örgütlenmeleri, parti, iş, iktidar ilişkilerinin iç içe geçmiş yapısını, arkada ne dolaplar çevrildiğini anlatmaktadır. Mithat, kâtiplikten yalan dolanla “bey”liğe yükselmiş bir tüccardır. Sait, İstanbul Emniyet Müdürlüğü’nün en etkili isimlerinden bir işkenceci, Galip ise Almanyada okumuş, faşist ideolojiyi benimsemiş, babası gibi MAH’ta çalışan dönemin faşistlerindendir.

1944 tevkifatları

Romanda 1944 tevkifatları da ele alınmakta, gerek dönemin TKP’si içerisinde yer alan tarihsel kişilerin, gerekse de kurgulanmış karakterlerin nasıl

tutuklandıkları, neler yaşadıkları anlatılmaktadır. Şubat'ta Ankara'da başlatılan tutuklamalar, Mart'ta İstanbul'a sıçradı. İstanbul İl Sekreteri Sebati Selimoğlu'nun ardından, saklanmakta olan Reşat Fuat yakalanmıştı. "TKP, o tarihsel gününde, genel sekreterini saklayacak ikinci bir yer düşünememiş, becerememişti!" Tutuklamalar oldukça geniş tutulmuş, romandaki karakterlerden Turgut ve arkadaşları da gözaltına alınıp serbest bırakılmıştı. İçlerinden Ermeni Ohannes'e çok ağır işkenceler etmişlerdi, bu da Ermeni olmanın "ayrıcalığıydı"! Rahmi Usta, Sahir Hoca ve daha pek çok kişi gözaltına alınmıştı. Kimileri serbest bırakılmış, kimileri yıllarca tutsak edilmişti.

Gözaltına alınanlar arasında ana karakterlerden Turgut'la duygusal bağı olan, Eşref Bey'in kızı Necla da vardı. Necla, Turgut'la tanıştıktan sonra komünist fikirlerden etkilenen ve mücadelenin bir parçası olmak isteyen bir karakterdir. Burjuva ailesinden koparak ayrı evde, kendi ayakları üzerinde durmaya çalışırken gözaltına alınmıştır. Gözaltında tutulduğu Sansaryan Hanında, kararlık güçlerin, doğru, güzel şeylere bağlılığından korktuklarını düşünerek mutluluk duymaktadır! Necla, geleceğe dair umutla, Nâzım'ın "*Bu dünya, bu korsan gemisi batacaktır, taş çatlasa batacak!*" dizelerini yinelemektedir belleğinde. Gözaltındaki sorgulanma işini onurlu biçimde tamamlamayı kafasına koyan Necla, hücredeyken bir polisin tecavüz girişimine maruz kalmış ve sonrasında "erkeklerin elinde tutsak olduğu" düşüncesine kaptırmıştır kendisini. Olayları sınıfsal bir pencereden değerlendirmek yerine, kadın-erkek cinsiyet ayrımcılığı, erkek düşmanlığı temelinde değerlendirmektedir. Oysa bu mide bulandırıcı saldırı ilk defa Necla'nın başına gelmiyordu. Sadece kadınların da başına gelmiyordu. Burjuva devletin kolluk güçlerinin devrimcilerle duydukları sınıfsal kinin bir sonucuydu. Sınıfsal bakış açısından kopuk, feminizme kayan bu yanlış düşünceler Necla'yı başka mecralara sürüklemiştir...

Savaş bitmiş, yeni "demokrasi" dönemi başlamıştı

Nazi Almanya'sının savaşı kazanacağına kesin gözüyle bakan Türk egemenleri, savaşın seyri değişmeye başlayınca tam bir ikiyüzlülükle tutumlarını değiştirmeye koyuldular. Macaristan, Romanya, Yugoslavya, Kızıldordu askerleriyle birlikte faşizm canavarına karşı savaşıyor, keza Fransa, İtalya gibi Avrupa'nın merkezi ülkelerinde de emekçiler komünistlerin örgütlediği milis güçlerle birlikte faşizme karşı kırıncı kırana mücadele ediyordu. Artık faşizm canava-

rı can çekişiyordu. Bu uluslararası konjonktürde TBMM, 2 Ağustos 1944'te olağanüstü toplanarak Almanya ile siyasal, ekonomik ilişkilerin kesilmesine karar verdiğini açıkladı. 1 Şubat 1945'te Bulgaristan'da, Halk Mahkemesi, faşizmle işbirliği yapan bakanları, generalleri, kral naiplerini, milletvekillerini ölüme mahkûm etti ve aynı gece de asıldılar. Üç gün sonra Roosevelt, Churchill ve Stalin Yalta'da bir araya geldiler; 4 Şubatta başlayan görüşmeler 11 Şubatta sona erdi. Churchill, "*Dostum, savaş arkadaşım Mareşal Stalin ile bu kadar uzun, içtenlikli görüşmelerde bulunabildiğim için büyük bir sevinç, mutluluk duyuyorum*" diyordu. Churchill'in mutluluğunun kaynağı Stalinist bürokrasinin, kapitalist düzeni yerle yeksan edecek dünya devriminin önünü tıkaması sözü olsa gerek! "Sosyalist devlet" başkanı Stalin'le emperyalist-kapitalist devlet başkanları Roosevelt ve Churchill dünyanın savaş sonrasında nasıl şekilleneceğine karar verdiler. Savaş sonrasında Stalinist KP'ler aracılığıyla, faşizme karşı silahlı mücadele yürütenlerin silahlarını "sorunsuz" bir şekilde burjuvaziye teslim etmesi sağlandı. Pek çok ülkede ortaya çıkan devrim fırsatı, Stalinist bürokrasinin emperyalist güçlerle yaptığı pazarlığın kurbanı edildi. Yunanistan'da faşizme karşı yürütülen militan mücadele ezilip yıllarca sürecektir iç savaşın önü açıldı.

Berlin'in Kızılordu tarafından ele geçirilmesiyle birlikte Hitler 1 Mayıs'ta intihar etti, Almanya 7 Mayıs'ta kayıtsız, şartsız teslim oldu ve nihayet 8 Mayıs'ta Avrupada savaşın bittiği duyuruldu. Güya "dünyayı barış içinde yaşatacak" Birleşmiş Milletler örgütüne girebilmek için Türkiye'nin, Almanya ve Japonya'ya savaş duyurusunda bulunması gerekti. Savaş yılları boyunca Nazilerin destekçisi olmuş Başbakan Saraçoğlu, 11 Mayıs 1945'teki Meclis söylevinde dünyanın gözünün içine baka baka "*Bugünleri, altı yıl önceden görmenin onurunu daima yaşayacağız*" sunturlu yalanını söyledi! Hava değişince eski faşistler, "demokrat" kesilmeye başladılar. Savaş yılları boyunca faşist kalemşorlar arasında yer almış Peyami Safa'nın "evine kapandığı, Batılı ülkeler, savaş suçlusunu isterler de, bizimkiler de verirse diye, sokağa çıkmaktan bile ödü patladığı söyleniyordu Babiâli'de!" İşte bugünün Peyami Safaları da devran döndüğünde böyle kaçacak delik arayacaklar!

Türkiye'de çeyrek yüzyıldır iktidarda olan savaş dönemi zenginlerini, vurguncularını yaratan CHP içinden yeni bir "muhalafet" çıktı ortaya. Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, "Dörtlü Takrir" verip demokrasi istediler Meclis'te! Böylece uzun yılların tek parti diktatörlüğün-

den çok partili döneme geçildi 1946'da. Lakin işçi sınıfının örgütlerine yine göz açtırılmıyor, anti-demokratik uygulamalar ortadan kaldırılmıyordu. “*Sola yaşam yolunu tıkamak devletin temel uygulamasıydı; emekçilerin sınıfsal, siyasal örgütlenmelerine değil, o doğrultudaki düşüncelere bile göz yumulamazdı. Solculuksa, Halk Partisi'nin Kemalist solculuğu yeter de artardı bile ülkeye!*”

İktidar ve muhalefet elbirliğiyle “sağ demokrasi” yerleştiriliyordu ülkeye! Gerçek demokrasiyi savunanlar ise komünistlikleri nedeniyle baskı altına alınıyordu. “*Varsıl sınıfların, savaş vurguncusu tüccarların, toprak ağalarının, demokratlığın yanından bile geçmemiş Demokrat Parti'si ile devlet katlarına bağlı, bağımlı katmanların, halktan uzak Halk Partisi arasında olup bitmeliydi her şey!*” 1948'de devreye sokulan Marshall Planıyla ABD, ekonomik yardımlar aracılığıyla Türkiye'de anti-komünist planlarını hayata geçirmeye başladı. McCarthy'cilik Türkiye'ye de yansımış, anti-komünizm yarışı başlatılmıştı. Komünizm düşmanlığında kimse üstünlüğü başkasına kaptırmak istemiyordu! 1950 seçimlerinde, ezici bir utkuyla Demokrat Parti iktidara yerleşti. ABD'de, McCarthy dönemi boyunca komünizm düşmanlığı altında, insan haklarına, demokrasiye saldırının kudurganlık biçimini aldığı bir dönem yaşanırken; Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Bulgaristan gibi “sosyalist blok” ülkelerinde “36 Moskova yargılamalarının” benzerleri çıktı ortaya. Bu ibretlik yargılamalar, tarihin sayfalarına birer kara leke olarak geçti. Türkiye'de ise emekçilerin kaderi Demokrat Partinin elindeydi artık. Türkiye'de kapitalizm geliştikçe, kentleşme artıyor, işçi sınıfı büyüyordu. Burjuvazi içindeki iktidar kapışmasına paralel olarak sınıfsal çelişkiler de derinleşiyordu. Biriken toplumsal ve siyasal çelişkiler 27 Mayıs darbesinin zeminini döşüyordu.

1950 seçimlerinin ardından, CHP'nin tek parti diktatörlüğü dönemindeki iktidar blokunun yerini, Kemalist asker-sivil bürokrasinin dışındaki çeşitli burjuva kesimlerin oluşturduğu yeni bir iktidar bloku aldı. Demokrasi ve ekonomik kalkınma vaatleriyle iktidara gelen DP, temsilcisi olduğu kesimlerin çıkarları doğrultusunda orduda tasfiyelere girişmiş, Genelkurmay'ı Milli Savunma Bakanlığına bağlamıştı. Keza CHP diktatörlüğü döneminde basını ağır baskı ve sansüre maruz bırakan, gazetelerin kapatılmasına neden olan 1931 tarihli Matbuat Kanununda da birtakım değişiklikler yapmıştı. Kendisini esas olarak büyük toprak sahiplerinin ve ticaret burjuvazisinin temsilci-

si olarak konumlandırılan DP iktidarı, tarım burjuvazisine kredi ve sübvansiyonlar sağlayarak, özel sermayenin özellikle bu kesimlerde toplanmasının önünü açmıştı. Kapitalist tarım ve ticaret sayesinde muazzam bir sermaye birikimi sağlayan burjuvazinin bu kesimi sanayi alanına da yatırım yapmaya başlıyordu.

DP'nin özellikle büyük toprak sahiplerinin, tüccarların ve eşrafın çıkarlarını kollayan ekonomi politikaları yürütmesi (büyük fonların tarım sübvansiyonlarına aktarılması, ithalata yönlendirilmesi) 1950'lerin sonuna doğru ekonomide tıkanıklara yol açtı. DP'nin ekonomi politikaları, gelişmekte olan büyük sanayi burjuvazisini ve Türkiye'nin kendi planları doğrultusunda modern anlamda kapitalistleşmesini isteyen OECD, Dünya Bankası, IMF gibi emperyalist örgütleri rahatsız etmekteydi. DP iktidarı, OECD'nin önerdiği 1958 "ekonomik istikrar programı"nı tam olarak uygulamamıştı. Dünya kapitalizmiyle entegrasyon sağlanmasını isteyen büyük sanayi burjuvazisinin DP'den beklediği desteği bulamaması onu muhalif konuma itmişti. Büyük sanayi burjuvazisi artık sanayi alanında atılımın önünü açacak teşvikleri koparabileceği yeni bir iktidar arayışındaydı. DP iktidarından kurtulmak isteyen kesimler genişlemekteydi. Yıllarca kendilerini CHP iktidarıyla özdeşleştirip devletin asıl sahibi olarak gören asker-sivil bürokrasi, bir dönem tahammül etmek zorunda kaldığı DP iktidarının artık sona ermesini ve CHP'nin önünün açılmasını istemekteydi. Keza DP iktidarı döneminde maaşları düşük tutulan, geçinmekte zorlanan ordu içindeki alt rütbeli subaylar ve sıradan devlet memurları da DP'nin ekonomik uygulamaları sonucu artan enflasyon ve yoksulluktan bunalmış durumdaydılar. Üniversite çevrelerindeki aydınlar da DP'ye tepkililerdi. Kısacası kentlerde DP'ye muhaliflerin sayısı giderek artmış ve yedi yıl boyunca tek başına iktidarda kalan DP'nin oyları 1957 seçimlerinde düşmeye başlamıştı. İktidarını kaybetme korkusuyla hırçınlaşan DP, saldırgan bir tutum sergilemeye başlayacaktı. Muhalefet ve basın üzerindeki baskıyı arttırmakta, anti-demokratik uygulamaları genişletmekteydi. DP'nin bu uygulamalarına muhalif kesimlerden tepkiler yükselse de iktidardan indirilmesi için gerekli siyasal güce ve kitle desteğine sahip değillerdi. Esas olarak bu tepkiler, ordu içerisindeki darbenin mayalanmasına hizmet etmiş ve 27 Mayıs 1960 askeri darbesine giden sürecin taşlarını döşemişti.

27 Mayıs'a giden süreç: *Bir Gün Tek Başına*

Vedat Türkali, 27 Mayıs darbesine kapı açan bu siyasi ve ekonomik kriz sürecinin çeşitli toplumsal kesimlerdeki yansımalarını, 1974'te yazdığı ilk romanı *Bir Gün Tek Başına* 'da işlemiştir. 1959 sonbaharından başlayarak darbeden bir gün öncesine kadar geçen süredeki gelişmeler; işçi ve emekçilerin iktidar ile muhalefet partileri arasında kutuplaştırılması, küçük-burjuva aydınların bu kapışmadaki konumlanışları, 1960 Nisanında başlayan öğrenci eylemleri romanda bir nehir gibi akmaktadır. *Bir Gün Tek Başına* tüm bu toplumsal ve siyasal gelişmeleri odağına alarak küçük-burjuva aydınının ikilemelerini ve korkaklığını, bunları aşamadığı koşulda onu bekleyen hazin sonu çarpıcı şekilde işlemektedir.

Romanın başkarakterlerinden Kenan, solcu küçük-burjuva bir aydını temsil etmektedir. Kenan, üniversite öğrencisi olduğu yıllarda arkadaşlarıyla birlikte polis tarafından sorguya alınır. Bu sorgu sırasında polisten yediği iki tokat hayatının sonuna kadar taşıdığı bir korku olarak karşısına dikilir. Korkup arkadaşlarından ve mücadeleden uzaklaşır, yılgınlığa düşer. Evlenip sıradan küçük-burjuva bir aile yapısı içerisinde yıllarını tüketir. Fakat öte yandan toplumsal yaşamdaki çalkantılar, ekonomik ve siyasi sorunlar, milyonların sefaleti karşısında iktidarın pervasız politikaları, açgözlü sermayenin doyumsuzluğu Kenan'ı rahatsız etmektedir. Yaşadığı toplumdan memnun değildir ancak şikâyet etmekten başka bir şey de yapmamaktadır. Onca adaletsizliği, haksızlığı görüp bir şey yapmaması içten içe Kenan'ı kemirmektedir. 14 yıllık evliliğinden de mutlu değildir. Her geçen gün giderek derinleşen toplumsal ve siyasal sorunlar, karısı Nermin'le evliliklerini sorgulamasına yol açmaktadır.

Nermin, kocası ve çocuğuyla rahat bir yaşamı paylaşmanın dışında toplumda yaşanan sorunları umursamayan, tek düşüncesi kocası ve kızıyla mutlu bir yaşam olan sıradan küçük-burjuva bir kadındır. Kenan'ın zaman zaman toplumda yaşanan sorunlardan bahsetmesi üzerine, toplumu değiştirme düşüncesinin gençlik hayalleri olduğunu söyler ve pratik yaşamında yer etmesini istemez. Bir zamanlar Anadolu'da öğretmenlik yapmış, daha sonra kitapçılık yapmaya başlamış olan Kenan; bir yanda karısı diğer yanda iktidarla ilişkileri olan arkadaşı Rasim tarafından sürekli düzen sınırları içerisine hapsedilmeye çalışılmaktadır. Aklını kullanarak işlerini büyütmesi salık verilmektedir. Rasim, iktidarla kurduğu ilişkiler sayesinde bakanlığa ait bir matbaayı hurda fiyatına

alma ve Kenan'ı da ortak etme çabasıdır. Ancak her ne kadar Kenan bu işten uzak durmaya çalışsa da Rasim, Nermin ve annesini bu işe ortak eder. Rasim'in Ankara'daki ilişkileri sayesinde Nermin'in annesinin arsası değerinin çok üzerinde bir fiyata satılır, matbaa alınır ve böylece Rasim'in işleri yürüttüğü bir ortaklık kurulur. Nermin, Kenan'dan habersiz Rasim'le girdiği bu işbirliğinin "başarısı" için DP'nin Vatan Cephesi'ne üye olur. Türkali, bu kirli çıkar ilişkileri üzerinden dönemin arsa vurgununu, devlete ait mülklerin nasıl yandaşlara peşkeş çekildiğini gözler önüne sermektedir. Aslında bu tablo, dünden bu tarafa değişen pek de bir şey olmadığını gösterir. Tersine, devlet eliyle yandaş sermaye yaratma, yolsuzluk ve rüşvet hiç bu kadar aleni hale getirilip meşrulaştırılmamıştır!

Bir süredir evliliğini ve içinde bulunduğu yaşamı sorgulayan Kenan, artık Nermin'i düşman safında görmektedir. Evden, işten uzaklaşıp yeni bir yaşam kurma fikri kafasının içinde dolanıp durur. Ancak düşüncelerini yaşama geçirme gücünü kendinde bulamaz, tutarsız ve iradesiz davranır. Çelişkiler ve çıkışsızlık içerisinde kıvranan Kenan'ın Günsel adında devrimci genç bir kadınla tanışıp âşık olması, onu sorunlarıyla daha fazla yüz yüze getirir. Ağabeyi 1936'da, 44'de, 51'de tutuklanmış, dünyayı cezaevi ziyaretleri sırasında tanımış olan Günsel; 20 yaşlarında, mücadele azmi ve umutla dolu genç bir üniversitelidir. Dönemin genel örgütsüzlük ve dağınkılık koşullarında Günsel, etrafındaki diğer komünistler gibi tanıştığı işçilerle ve öğrencilerle ilişkilerini geliştirmekte, onlarla bir araya gelerek en azından uyanık tutmaya çalışmaktadır. Günsel gerek üniversite öğrencileri, gerekse de bütün işçileri ve Halic çevresindeki fabrika işçileri, onların eşleri, kızlarıyla bir araya gelmekte, sınıfla daha derin bağlar kurarak ilişkilerini geliştirmektedir. İşçi aileleri onu kendi kızları gibi görüp sahiplenmektedir. DP'nin en ufak muhalif bir eyleme bile amansızca saldırdığı, baskının ve faşizan uygulamaların baş gösterdiği bir dönemde Günsel, her şeye rağmen geleceğe umutla bakmaktadır. Günsel'in toplumun değişimine olan inancı, cesareti Kenan'da bir şeyler yapmak gerektiği konusunda uyarıcı etki yaratsa da, öte yandan kendi korkaklığı, sinikliğiyle de yüz yüze bırakmaktadır.

Küçük-burjuva aydınının korkaklığı

Günsel örgütsel, politik pek çok konuda fikir aldığı Baba'ya götürür Kenan'ı bir gün. Türkali'nin romanda karşımıza çıkardığı "Baba" karakteri dönemin

öncü komünistlerinden biridir, birebir olmasa da Hikmet Kıvılcımlı'dan esinlenmedir. Baba'nın konuşmaları üzerinden dönemin emekçi sınıflarının durumu anlatılmakta ve küçük-burjuva aydınların korkaklığı eleştirilmektedir. Baba'nın yaşına rağmen umutlu, dirençli, ateşli konuşması Kenan'ı etkiler, içindeki güvensizlik kırılmaya başlar. Ancak Kenan'daki bu değişim geçicidir zira gerçekte işçilere doğruları kavratmanın dünyanın en zor işi olduğunu düşünmektedir. Kendisinin ikircimliliği, güvensizliği karşısında Günsel'in cesaretli, dirençli konuşmaları ise içinde eziklik duygusu oluşturmaktadır.

Emekçi sınıfların içinde buldukları ağır yoksulluk, sefalet koşullarına rağmen finans-kapitalin baskıcı, yasakçı uygulamaları sebebiyle bağımsız bir yol bulamadıklarını anlatan Baba'ya, "halkın gözü ne zaman açılacak?" sorusunu sorarlar. Bunun üzerine Baba, "Memed'in hikâyesi" üzerinden işçi ve emekçilerin genel bilinç düzeyini anlatır: "32'de Elazığ cezaevinde bir Memed'imiz vardı bizim. Kara, kavruk oğlan. Sovyet sınırında bir karakolda askerlik yapmış. Sonra gelmiş memlekete; bir gün kahvede, «Rusların karakolları fena değildi, aç değildiler» gibi bir söz etmiş. «Komünist oldun» deyip bizim yanımıza tıktılar bunu. Beş vakit namazında. Cin gibi bir oğlan. «Okuman yazman var mı?» dedik. «Harfleri tanıyorum da birbirine vuramıyorum» dedi. Okuyamıyordu. ... Bir gün «Ne vakit gözü açılacak, ne vakit gerçekleri görecek bu halk» gibisine dertleşiyoruz. «Baba» dedi, «**bu millet de benim gibi, harfleri tanıyor da, daha birbirine vuramıyor.**»¹² Memed'in hikâyesi bugün hâlâ işçi sınıfının durumunu özetlemektedir. Yaşanan ekonomik, siyasal, toplumsal sorunların kaynağı içinde yaşadığımız sınıflı, sömürülü kâr düzeni olmasına rağmen, işçilerin geneli ne yazık ki yaşanan sorunlarla sömürü düzeni arasındaki bağı kuramamaktadır. Bu geri bilinç düzeyi, maalessif, işçileri kendi bağımsız çıkarları doğrultusunda örgütlenmekten, kapitalizmi hedef alan bir sınıf örgütü içerisinde yer almaktan uzak tutmakta, düzen partilerinin destekçisi konumuna getirmektedir. Kuşkusuz sıradan işçilerin kendiliğinden kapitalist düzenin yarattığı çelişkileri kavraması düşünülemez. Önemli olan onlara sınıf bilincini doğru tarzda aktaracak sınıf örgütlerinin var olması ve sınıf devrimcilerinin aktarma kayışı görevlerini bıkmadan usanmadan layığıyla yerine getirmeleridir.

Günsel'in "daha aydınlarımız vuramıyor harfleri birbirine" demesi üzerine Baba, ülkedeki küçük-burjuva aydınların içinde buldukları yalnızlık ve acınası durumu şöyle anlatır: "Ben gerçekten acırım aydınlara. ... Çıkarla-

rını aştıkları da görülmüştür. Fakat yiğitlikleri, özverileri de yürek acısıdır. Hiç değilse bir süre çırpınır, durur zavallılıklar!... Sonunda bakarsınız bezmişler ya da çürümeye başlamışlar. Nedeni öyle basit ki, ancak bizim aydınımız göremez onu... Sınıf yoktur ardında... Karıştırmayın sakın... Ülkede sınıf yok değil, bizim aydınlarımız sırtını vermesini bilmez sınıfa... Dramı da bu... Toplumu sınıflar değiştirir, kişiler değil ki... Tek başlarına uğraşır durur zavallılıklar. Düşman kurnaz. Okul kitaplarını bile hep, tek başına aydınının yiğitliklerine övgü ile doldurmuştur.” Burjuvazi, “bireysel mücadele” veya kişisel kariyer planlarıyla “kurtuluş hayalleri” pompalayıp, dönemin aydınlarının işçi sınıfı saflarında yer almasının önüne geçmeye çalışıyordu. Bugün de burjuvazi, sınıfsal açıdan işçi olup kafaca küçük-burjuva olan beyaz yakalıları benzer yöntemlerle kolayca tuzağına düşürüyor, işçi sınıfı mücadelesinden koparıp atomize ediyor. Oysa örgütsüz hiçbir şey değiştirilemez, gerçek kurtuluş olamaz.

Baba, Büyük Sahra'da Fransa'nın yaptığı nükleer denemelere dünyanın pek çok yerinde tepki gösterilmesine rağmen, Türkiye'de aydınların tek satır yazmamasını korkaklıklarına bağlamakta ve eleştirmektedir: “Susarlar... Çünkü bir tek özelliği vardır bizim aydınımızın ortak yanı tümünün: Korkar. Korkudan öte bir şey bu. Bağımlıdır kafası. Öylesine alışmıştır ki bağımlılığa, doğaldır onun için. Korkusu da doğaldır. Nedenini kendisi de bilmez çoğu kez, içine işlemiştir. İçgüdüğü gibi. Devlet korkusu deyin, eski deyimle, «Hikmeti Hükümet» korkusu deyin. Karanlıkta korkan bir çocuk gibi olmayacak türküleri tutturur hep.”

Küçük-burjuva aydınlar bağımsız bir güç değiller. Kapitalist düzenin pisliklerini teşhir edecek gücü, güveni kendilerinde görebilmeleri için işçi sınıfının safında yer almaları gerekir. Elif Çağlı'nın dediği gibi, “Kapitalizmin tarihi, küçük-burjuvazinin iki temel sınıftan tamamen bağımsız bir güç odağı oluşturamayacağını, bu sınıflardan etkilenmemiş bir siyasal tavır geliştiremeyeceğini kanıtlamıştır. Modern kapitalist toplumda küçük-burjuvazi, ya proletaryanın ya da kapitalistlerin peşinden gitmek, bu iki temel sınıftan birinin hegemonyası altına girmek durumundadır. Ancak, ara sınıf konumu küçük-burjuvayı hemen her konuda özgün bir «orta yol» tutma çırpınına sürüklemektedir.”¹³ Oysa her türlü acıya, ağır baskı ve zindan koşullarına rağmen bulunduğu safı terk etmeyen işçi sınıfının nice aydını olmuştur. Onların yılmadan düşmana karşı cesaretle duruşu işçi sınıfının sosyalist davasına duydukları inançtan, kendilerini değiştirip dönüştürebilmiş olmalarından ileri

gelir.

Türkalî'nin bu romanındaki bir diğer eleştiri noktası ise Avrupa'ya gidip gelen aydınların, dışarıda görüp okudukları ile Türkiye'yi kıyaslamaları, gördüklerini buraya uygulama çabalarıdır. Ancak orada gördükleri doğrular, orası için güçlüdür ve geçerlidir. O dönemde de küçük-burjuva aydınlarda dışarıya kaçıp kurtulma düşüncesi küçümsenmeyecek oranda vardır. Baba'nın küçük-burjuva aydınlara yönelttiği eleştiriler sırasında Kenan kendinden çok şey bulmakta ve içten içe ezilmektedir. Kenan, Balzac okuyan Fransız işçisi ile Türkiye'de köyden kente yeni göç etmiş, kültürel ve sınıfsal geri bilinç düzeyindeki işçileri kıyaslayıp "nasıl olacak da bu işçiler uyanacak, toplumu değiştirecek" sonucuna varmaktadır. Esasında Kenan üzerinden aktarılan Türkiye işçi sınıfına güvensizlik ve sınıfın yok sayılması sorunu, dönemin önemli tartışma konularından biriydi. Nitekim işçi sınıfı yok sayılırken, toplumda bir değişim olacaksa bunu asker-sivil aydın kesim yapacak düşüncesi yaygındı! Baba'ya göre bile ülkenin kurtuluşu "namuslu askerlerde" görünüyordu! "*Belki namuslu askerlerimizin gözünü açar bu gidiş, tek umut onlarda görünüyor.*" İşçi sınıfının varlığı ve devrimci rolü sorgulanırken, ne yazık ki ileriki yıllarda bile gözlerinin önünde güçlenip büyüyen işçi sınıfı görülemeyecekti. Oysa 1960 ile 80 arasındaki 20 yıllık kısa kesitte yaşanan pek çok tarihsel örnek işçi sınıfının devrimci potansiyelini açığa çıkartmış ve asker-sivil bürokrasinin ise işçi sınıfının karşısında yer alıp, burjuvazinin hizmetkârlığını yaptığını ispatlamıştır.

27 Mayıs'a giden süreçte toplumsal ve siyasi atmosfer

"1960 yılının başında Türkiye'nin ekonomik ve siyasal manzarası şudur: DP iktidarının 1958 yılının Ağustos ayında uygulamaya başladığı «ekonomik istikrar» programı hedeflerine ulaşamamış, mevcut ekonomik kriz daha da derinleşmiştir. Türkiye'deki kapitalist ekonomik yapı, yerli büyük burjuvazinin ve emperyalizmin arzuladığı doğrultuda bir gelişme içinde değildir. Bunun da en önemli nedeni, DP iktidarı tarafından sürekli korunmakta olan büyük toprak sahiplerinin sistem içindeki konumlanışdır. Modern kapitalist gelişmenin gereklerine bir türlü ayak uyduramayan büyük toprak sahipleri, mevcut konumları itibariyle kapitalist gelişmenin önünde esaslı bir engel oluşturmaktadırlar."¹⁴ Mehmet Sinan'ın ifade ettiği üzere bu gidişat, DP'nin tepesindeki parti kodamanlarına sırtını dayayarak ve devlet ihaleleriyle bes-

lenerek servet biriktirmiş olan zenginlerle, büyük toprak sahipleriyle rekabet halinde olan yerli büyük sanayi burjuvazisini ve emperyalist kuruluşları rahatsız etmekte, çatışma ve çelişkileri derinleştirmektedir.

Tepede filler tepişirken altta çimenler ezilmektedir. Ekonomik gidişattan en çok yoksul köylü kitleler ile henüz sayıları az olan sanayi sektöründe çalışan işçiler etkilenmektedir. Onları kent küçük-burjuvazisinin çeşitli katmanları (küçük esnaf ve zanaatkârlar, serbest meslek sahipleri vb.) izlemektedir. CHP'nin tek parti diktatörlüğünden kurtulmak için DP'yi büyük umutlarla destekleyen bu kesimler, artık gidişattan rahatsızdırlar ve değişim istemektedirler. DP iktidara gelmeden önce demokrasi ve basın özgürlüğü vaatlerinde bulunmuş, böylelikle basının da büyük desteğini almıştı. İktidarının ilk döneminde Matbuat Kanununun basına sansürü kolaylaştıran maddelerini kısmen kaldıran DP, ilerleyen yıllarda hızla anti-demokratik uygulamaları hayata geçirmiştir. Gazeteler kapatılmış, sansür yaygınlaşmış, gazeteciler yargılanmış ve tutuklanmıştır.

Adnan Menderes'in başkanlığındaki DP hükümeti, Türkiye'yi Sovyetler Birliği'nin sınırında Batı'nın sadık bir ileri karakolu haline getirmişti. NATO üyesi olan Türkiye, ABD'yle yakın askeri işbirliğinde bulunarak ABD askeri üslerine izin vermiş, Kore'ye asker göndermişti. Ne var ki Menderes, iktidarının son yıllarına doğru ekonomik ve siyasi kriz derinleştikçe, günümüz dış politikasını anımsatırcasına Sovyetler Birliği'ne yanaşma şantajlarında bulunmuş, bu durum ABD'yle gerilimi arttırmıştı. Bu gerilim, ABD'li gazeteci Eugene Pulliam'ın 1958 Eylülündeki Türkiye ziyareti sonrasında daha da artmıştı. Pulliam, Menderes için diktatör sıfatını kullanmaktan çekinmeyecek, Türkiye'de basın özgürlüğünün olmamasını ve DP'nin diğer anti-demokratik uygulamalarını eleştiren yazılar yazmıştı. Pulliam'ın yazılarını çevirip Türkiye'de yayımlayan ya da alıntılaman gazeteler ve yöneticileri hakkında davalar açılmış, verilen cezalar ABD ve Uluslararası Basın Enstitüsü aracılığı ile dünya kamuoyuna duyurulmuştu. İktidar, Basın Enstitüsünün protestosuna da yayın yasağı koymuştu. Romanda bu durum şöyle anlatılmaktadır: *“Bir sabah sansür çağının başladığını muştular gibi birçok İstanbul gazetesi boş, beyaz sütunlarla çıktı. Amerika'da Türk basın rejimine çatan yayınlar vardı. Muhalefet durumu protesto ediyordu. Beceriksiz çırpınmalarla bir şeyler yapıyor görünmekten öte bir varlığı da yoktu aslında muhalefetin.”*

Tüm bu gelişmelere paralel olarak Mecliste DP ile CHP arasında kavga gü-

rültü devam etmekteydi. DP, CHP'ye saldırılarının dozunu her alanda arttırmaktaydı. Öyle ki, polis Zeytinburnu CHP Kadınlar Kongresini bile basmış, kadınları tartaklamıştı. İşler giderek kızışmaktaydı. Ankara'da, İstanbul'da, Rize'de teknikerler DP'nin politikalarını protesto etmek için yürümüşler, Adana'daki yürüyüş polis saldırısıyla dağıtılmıştı. Egemenler arasındaki çatışma giderek sertleşmekteydi. İsmet İnönü, Uşak gezisi sırasında taşlı saldırıya uğramış, dönemin İçişleri Bakanının emriyle İnönü'nün gezisi engellenmişti. O dönemin DP'sinin ve bugünün AKP'sinin emekçi kitleleri birbirlerine karşı düşmanlaştırıp kutuplaştırarak kendi tabanlarını konsolide etme çabaları doğrultusunda kullandıkları yöntemler ve propaganda dili oldukça benzerdir. AKP ve DP muktedirlerinin, faşist provokasyonlar ile karşı tarafı susturup sindirme politikaları arasında ciddi paralellikler bulunmaktadır. İnönü'ye yapılan saldırının bir benzeri olarak 2019'da CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu'nun Ankara Çubuk'ta bir asker cenazesinde uğradığı faşist saldırı bunun örneğidir.

DP ile CHP arasındaki çekişme emekçiler arasında adeta horoz dövüşüne dönüşmekteydi. Örgütsüz ve bilinçten yoksun işçiler, ya "Paşa"dan ya da "demir kırattan" yanaydılar. Kürt-Türk, Alevi-Sünni gibi ayrımların üzerine işçilerin bir de burjuva partiler üzerinden kutuplaştırılması, gerçek sınıf düşmanlarına karşı birlik olmalarının önünde ciddi engel oluşturmaktaydı. 1950 ile 1960 arasında köyden kente göçler devam etmiş, kent nüfusu %18'den %25'e yükselmişti.¹⁵ Ülkedeki işçi nüfusu her geçen gün artmaktaydı, ne var ki işçiler sınıf bilincinden yoksun ve örgütsüzlerdi. Bu bilinci taşımak, anti-komünist propagandanın şaha kaldırıldığı, örgütlülüğün öcüleştirildiği bir dönemde o kadar da kolay değildi. Köyden kente göç etmiş, henüz işçilik bilinci oluşmamış işçiler, sendikal mücadeleden, örgütlülüğünden, grevden bahsedildiğinde bile bunu "komünistlik" olarak algılayıp uzaklaşmaktaydılar. Bu topraklarda toplumda yerleşik olan korku ta Osmanlı'dan köklenip gelmektedir. Gerek CHP'nin uzun yıllar tek parti diktatörlüğü altında, gerekse çok partili dönemde DP'nin iktidarı altında yıllarca uygulanan baskı ve zulüm, sürekli polis takibi bu korkuyu daha da beslemişti.

Türkali, bu süreçte TKP'li işçilerin nasıl tutum aldığına da yer veriyor. TKP'li bütün işçileri, CHP'nin işçilere, devrimcilere ettiği zulmü unutmayıp, DP-CHP kavgasının dışında başka bir pencere açmaya çalışmaktaydılar. Günsel'in ülkedeki gelişmeler üzerine sohbet ettiği işçilerden biri burjuva partilerin iş-

çilere yaklaşımını ve CHP'nin korkusunu şöyle anlatmaktadır: “Bir şey olsa da işçileri dünyada karıştırmazlar. Yine memur, aydın, üniversiteli filan. Halk Partililer daha çok korkuyor işçiden. Hep kendi aralarında olsun bit-sin, gözü açılmasın işçinin...” Tıpkı geçmişte olduğu gibi bugün de egemen sınıf, işçi sınıfının bir özne olarak mücadele sahnesinde yer almasını ve başka bir alternatifin mümkün olduğunu ortaya koymasını istememektedir. Ana muhalefet partisi CHP'nin son yıllardaki seçim süreçlerinde AKP'nin seçim hilelerine, adaletsizliğe, anti-demokratik uygulamalarına karşı öfkeli kitleleri sokaktan uzak tutmak için elinden geleni yapması bunun somut örneğidir.

1960 yılına gelindiğinde DP'nin baskıları artık sınır tanımamaktaydı. Ocak ayında Adnan Menderes, muhalefetin zorba yoluna saptığını, dünyayı başlarına yıkacağını söylemekteydi. CHP'nin defalarca verdiği gensoru önergelelerinin hemen hepsi geri çevrilmişti. CHP'li milyoner Vehbi Koç, DP'nin baskısıyla Mart ayında partisinden istifa ettirilmişti. Mart sonunda Kayseri'de valiliğe zorla girdiler denerek CHP'liler üzerine ateş açılmış, yaralananlar olmuştu. 2 Nisanda İnönü'nün içinde bulunduğu tren Kayseri'ye vardığında durdurulmuş ve saatlerce bekletilmişti. Ertesi gün yapılacak Kayseri CHP İl Kongresi ise yasaklanmıştı. İnönü'yü bu kez Ankara'ya dönerken aracını durdurup dokuz saat bekletmişlerdi. Bir dönemin “paşasının” ve “milli şef”inin düştüğü hâl, kendisini CHP ile özdeşleştiren asker-sivil bürokrasiyi iyiden iyiye rahatsız etmişti. DP iktidarı döneminde hiç olmadığı kadar ekonomik sorunlarla yüz yüze kalan, geçim sıkıntısı çeken devlet memurlarının ve alt rütbeli subayların tepkileri de artmaktaydı. Asker-sivil bürokrasi daha DP iktidara geldiğinde onu kendi öz iktidarları olarak kabul etmemiş, şartlar gereği katlanmak zorunda kalmıştı. Fakat artık daha fazla tahammülleri kalmamıştı.

“Tahkikat Komisyonu”nun tetiklediği öğrenci eylemleri

Öğrencilerin ülkedeki politik gelişmelere yaklaşımı da toplumun genelinden farklı değildi, CHP ve DP arasında sıkışmışlardı. 1960 yılına gelindiğinde artık öğrenciler arasında da kıpırdanmalar başlamış, çeşitli arayışlara girmişlerdi. CHP'liler toplantılar örgütlemekte, bunlara partili olmayanlar da katılmaktaydı. Türkiye Milli Gençlik Teşkilatına (TMGT) bağlı gençlik kuruluşları, Kadınlar Birliği, Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF), Devrim Ocakları, Teksif Sendikasının gençlik kolu gibi muhalif birçok örgüt gençle-

rin toplantı, tartışma alanına dönüşmüştü. Ancak hükümete ateş püsküren gençlerin muhalefetinin düzen sınırlarını aşmamasına özen gösterilmekteydi. Biraz ileri gidenler derhal “komünistlikle” suçlanmakta, uzaklaştırılmaktaydılar. CHP'nin ilçe gençlik kongresinde, “sosyal eşitlik” ve “ekonomik fırsat eşitliği”nden söz eden bir genç, komünistlik suçlamasıyla onur kuruluna verilmişti. Bu tam da devlet partisi CHP'ye yakışır bir tutumdur! Her ne kadar gençler, düzen sınırları içerisinde tutulmaya çalışılsa da aralarında işçiden söz eden, grev hakkı isteyen, gizlice Nâzım'ın şiirlerini okuyan, kapitalist düzeni sorgulayanlar da vardı.

Nisan ayında birbirini izleyen olaylar hız kazanmıştı. DP Meclis Grubu, 12 Nisanda CHP hakkında Meclis tahkikatı kararına varmış, CHP ise 16 Nisanda Menderes'in yüce divana verilmesini önermişti. Aynı günlerde gazeteler Menderes'in Temmuzda Moskova'ya gideceğini duyurmaktaydı. DP, 18 Nisanda basının ve CHP'nin faaliyetlerini soruşturmak üzere Mecliste geniş yetkilerle donattığı on beş kişiden oluşan bir “Tahkikat Komisyonu”nu kurmuş ve bütün siyasal eylemleri yasaklamıştı.

CHP'nin DP'yi “anayasa ihlali” ile suçlaması muhalif gazetecileri, kent aydınlarını, üniversite çevrelerini harekete geçirmiş ve eylemlerin önünü açmıştı. Aynı günlerde Güney Kore'de de diktatör Sygman Rhee'ye karşı protestolar başlamıştı. Güney Kore'de baskı rejimine başkaldıran ve Rhee'yi istifaya çağırان öğrencilerle öğretmenlerin gösterileri, ardı arkası kesilmeden sürüp gitmekteydi. Kitlelerin ayağa kalkması Rhee'yi istifa etmek zorunda bırakmıştı.¹⁶ Türkiye'deki muhalif basında Güney Kore haberlerinin duyurulması ve “Tahkikat Komisyonu” kararı öğrencileri de hareketlendirmişti. Ders kitaplarından başını kaldırmayan tıp öğrencilerinin bile günlük siyasal gelişmelere ilgisi artmaktaydı. Tıp Kongresinde öğrencilerin okuduğu raporun Kore gençliği ile dayanışma mesajları içermesi, polisin kongreyi siyasi içerikli sayıp copla, gazla saldırması için yeterli olmuştu. Zira günlerdir ülkede her tür siyasal eylem yasaktı. Ancak baskı ve yasaklamalar beraberinde tepkiyi de büyütmekteydi. Bir süredir üniversitedeki çeşitli derneklere üye muhalif öğrenciler, iktidarın uygulamalarına karşı ortak hareket etme çabası içerisindeydiler. Bu öğrencilerin bir kısmı Günsel'in de tanıdığı CHP'li öğrencilerdi. Tıp öğrencilerinin polis saldırısına uğraması öğrencilerin öfkesini daha da bilemiş ve iktidarın politikalarını protesto etmek üzere üniversite bahçesinde toplanma kararı almışlardı. Tam olarak ne yapacaklarını bilmeyen öğrenciler,

ertesini gün dersliklere girip öğrencilere anayasanın ihlali gerekçesiyle boykot çağrısı yapmış, bahçede toplanmalarını sağlamıştı. İstiklal Marşı okunarak başlanan eyleme dahi polisin izni yoktu. Öğrenciler ile polis arasında çatışmalar çıkmış, eylem beklenmedik şekilde büyümüşü. Polisin sert müdahalelerine son verip üniversiteden çıkmasını isteyen rektör de polis şiddetinden nasibini almış, yaka paça götürülmüştü. İlk etapta ne yapacaklarını bilmeyen öğrenciler, polisi yuhalayıp “rektörü istiyoruz”, “Hürriyet, Kahrolsun Diktatörler, İstifa Menderes” sloganlarıyla tepkilerini dile getirmekteydiler. Birkaç saat öncesinde vurdumduymazlıkla kulak tıkayan binlerce öğrencinin eyleme katılmasıyla tepki giderek büyümüş ve rektör serbest bırakılmıştı. Lakin öğrenciler dağılmayıp Beyazıt’a doğru yürüyüşe geçmişlerdi. Polisin gün boyu defalarca müdahalesine, yaralanan hatta ölenler olmasına rağmen dağılmamakta ısrar eden öğrenciler ile polis arasında en son süngü erler sokulmuş, ordu devreye girmişti. Öğrenciler, askerlerin süngüleri kendilerine çevrili olduğu halde “Yaşasın şanlı ordumuz”, “Türk ordusu çok yaşa” diyerek sevinç gösterilerinde bulunmaktaydılar. Öğrenciler valiliğe doğru yürüyüşe geçince *bu kez tanklar devreye sokulmuş, sıkıyönetim ilan edilmiş, köprüler açılmış, karşı tarafa geçişler engellenmişti*. Subayların çağrısıyla parça parça dağılmıştı öğrenciler. Gençlerin bir kısmı ise çatışmalar sırasında polis tarafından gözaltına alınmıştı. Gözaltına alınanlar arasında eylemlere katılan Günsel ve arkadaşları da vardı.

Eylemler sonraki günlerde de devam etmiş, İstanbul Teknik Üniversitesine, Ankara, İzmir gibi başka şehirlerdeki üniversitelere de sıçramıştı. Günsel ile Kenan’ın kimi zaman birbirleriyle sohbetlerinde, kimi zaman iç monologlarında eylemler sorgulanmaktadır. Eylemlerin içerisinde yer alan Günsel, ipin ucunu kaçırmamak, olaylar içinde yitip gitmemek şartıyla çevresindeki gençleri etkilemeye çalışıp, yön vermenin gerekli olduğunu düşünmektedir. Eylemlerde CHP’nin rolü olsa bile gençlerin uyanmaya, kavgayı öğrenmeye başladıklarını en yakınındaki arkadaşı Handan üzerinden görmektedir. Daha önce politik meselelere mesafeli olan tıp öğrencisi Handan, ülkedeki gelişmelerle birlikte değişmiş, yaşananlara ilgisi artmış, polis şiddetine rağmen eylemden ayrılmamış, arkadaşlarıyla dayanışma içerisinde hareket etmiştir. Pek çok konuda olduğu gibi eylemler konusunda da Günsel ve Kenan’ın yaklaşımları farklıdır. Kenan eylemlere kuşkuyla bakmakta, CHP’nin yönlendirdiğini, oyun olduğunu ve yer almamak gerektiğini, hatta Günsel’in de eylemlere katılarak kullanıldığını düşünmektedir. “Bizim kavgamız mı bu? Nerde

işçiler? Nerde bizim insanlarımız? Cezaevlerinde, sürgünlerde ya da köşesine sindirilmiş” diye düşünen Kenan, düşüncelerinde kısmen haklı da olsa, bu düşünceleri daha çok iç korkularının üzerini örtmek, rahatlamak için ileri sürmektedir. Nitekim Beyazıt'ta polisin öğrencilere silahlı saldırısına tanık olan Kenan, şaşkınlığa uğramış, korkuyla kaçmış ve sonrasında yine yıllar öncesinde polisten yediği tokatla yüz yüze kalmıştır.

1960 1 Mayıs'ında sıkıyönetim emriyle sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş, üniversiteler, yurtlar kapatılmış, öğrenciler bir ay kadar evlerine gönderilmişlerdi. Menderes, o günkü konuşmasında kalkınmadan, ihracat ve ithalattan övgüyle söz ederken öğrenci eylemlerini, kendilerini kışkırtanların bu kalkınmayı yıkmak için kışkırttıklarını anlatmaktaydı. “*Milletin hür iradesiyle vazife başında*” olduklarını, özgür, dürüst bir seçime hazırlandıklarını duyurmaktaydı. İşçi “kardeşlerinin” 1 Mayıs işçi bayramını ise kutlamayı unutmamıştı! Yıllarca “1 Mayıs işçi bayramıdır” diyenlere yapmadıkları işkence kalmamıştı. Ancak şimdi emekçilerin desteğini korumak için utanmadan yalan söyleyen Menderes, kendisini emekçi halkın yanındaymış gibi göstermeye çalışmaktaydı. Tıpkı bugün AKP iktidarının temsilcilerinin yaptığı gibi... Derin bir ekonomik kriz, artan işsizlik ve hayat pahalılığına rağmen iktidarın “ekonomimiz uçuyor” yalanlarıyla Menderes'in konuşmaları büyük bir benzerlik içermektedir.

Menderes'in 1 Mayıs konuşmasının ardından yayınlanan sıkıyönetim bildirisinde her türden eyleme, eylemcilere ateş açılacağı duyurulmuştu. “Ne Menderes'in radyo konuşması, ne toplanacaklara ateş edileceği üstüne radyoda sürekli yinelenen sıkıyönetim bildirisi, ne de bu bildirin yüz binlerce bastırılıp evlerin altından atılmış olması istenen etkiyi yapmamıştı.” Öğrenciler, 2 Mayıs'ta ellerinde “Kahrolsun Diktatörler”, “Hürriyet”, “İstifa Menderes” vb. yazılı dövizlerle Saraçhaneye yürümüşlerdi. NATO Dışişleri Bakanlarının toplantısının yapıldığı Belediye Sarayı önünde toplanıp yabancı basın ve delegeler nezdinde DP iktidarının arsa vurgunu, soygun, yağma uygulamaları teşhir ve protesto edilmişti. Menderes'in doğrudan ateş edilmesi emrine rağmen ordu içerisindeki kaynamanın da etkisiyle öğrencilere ateş açılmamıştı. Öğrenciler erler tarafından toplanıp götürülmüş, eylem dağıtılmıştı. Günsel ve arkadaşları bu eyleme de katılmışlardı ve Günsel de götürülenler arasındaydı. Kenan, arbedede Günsel'in asker aracına bindirildiğini gördüğünde yine donup kalmıştı. İç korkularını yenemeyen Kenan, bencilliğini bir kenara

atıp Günsel gibi kendisini mücadeleye verememiş, küçük-burjuva bencilliğini, kıskançlığını, tutarsızlığını bir türlü aşamamıştı.

Öğrenci eylemleri toplumun tüm kesimleri tarafından ilgiyle takip edilmekteydi. DP'yi destekleyenler öğrencilere beddua ederken, muhalifler alkışlamaktaydılar. Bu eylemler, her ne kadar apolitik öğrencilerde dahi bir uyanışa yol açmışsa da düzen güçleri tarafından, DP iktidarını protesto sınırlarını aşmaması sağlanmış ve 27 Mayıs darbesine giden süreçte kullanılan önemli argümanlardan biri haline getirilmişti. İşçi sınıfının mücadele sahnesine henüz adım atmadığı, komünist hareketin ezildiği bu dönemde, eylemde yer alan öğrencilerin geneli Kemalist ideolojinin etkisi altında olan ve burjuva hukuk ve özgürlük çerçevesini aşmayan bir ufka sahipti. Yukarıda aktardığımız üzere devletin bir zor ve baskı aygıtı olarak devreye sokulan ordunun sevinç gösterileriyle karşılanması, öğrencilerin işçi sınıfı bakış açısından yoksunluğu, bilinç düzeylerindeki geriliği ve eylemlerin düzen içerisine hapsedilmiş niteliğini ortaya koymaktaydı. Ordu içerisinde iktidarın politikalarından rahatsız olan alt rütbeli subaylar, bu öğrenci eylemlerini desteklemiş, hatta kimi zaman örtülü olarak öğrencilerin dağılmamalarını teşvik etmişlerdi.

Küçük-burjuva aydın kesimlerden (akademisyenler, yazarlar, gazeteciler, avukatlar vs.) de muhalif sesler daha fazla çıkmaktaydı. Mehmet Sinan o dönemi şöyle değerlendirmektedir: “Bir yanda, yetişme alanlarına uygun işler bulamayan üniversite ve yüksekokul mezunlarının giderek artan hoşnutsuzluğu, diğer yanda her geçen gün maddi durumları bozulan ve iktidarın uyguladığı baskılar sonucu özgürlüklerinin kısıtlandığını düşünen aydın kesimlerin giderek artan tepkileri. Ama öte yandan, bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bu küçük-burjuva aydın kesimlerden gelen muhalefetin, gene de fazla derine inmeyen, dolayısıyla kapitalist sömürü düzeninin yarattığı toplumsal çelişkileri sorgulamaktan uzak duran bir muhalefet olduğu görülmektedir.”¹⁷ Küçük-burjuva aydınlar, DP'yi anayasayı çiğnemekle suçluyor ve demokratik hakların korunmasını istiyorlardı. Nihayetinde toplumun pek çok kesimindeki rahatsızlık muhalefetin CHP'den çıkıp toplumun diğer kesimlerine yayılmasını sağlamıştı. Tüm bu gelişmelerin üst üste binmesi, siyasal tikanıklığı açacak askerî darbeye zemin hazırlamıştı.

Dönemin güvensizlik koşullarında yıllarca birlikte acı sınavlardan geçmiş kişiler bile yakından tanıdıkları kişilere şüpheyle, tedirginlikle yaklaşabilmekteydi. Bu yüzden pek çok kişinin polislikle suçlandığı olmuştu. Böyle bir dö-

nemde Kenan'ı öğrencilik yıllarında tanıyanlar, o dönem polis sorgusundan sonra korkup ortadan kaybolmasını, polis olmasına yormuşlardı. Bu durumu öğrenen Günsel ve çevresindekiler, bir anda Kenan'la ilişkilerini kesmiş ve Kenan tek başına kalmıştı. Ortadan kaybolan Günsel'le görüşüp sorunu anlamayan ve çözemeyen Kenan, derin bir sarsıntı geçirmişti. Polis sanıldığını tesadüfen öğrenen Kenan, Günsel'in kendisinden şüphe etmesini, terk etmesini kaldıramamıştı. Kenan'ın polis sanılmasında küçük-burjuva karakterinin, çift kişiliğinin, korkaklığının, iradesizliğinin, güçsüzlüğünün payı çok büyüktü. Kişilik çatışmasının bedelini hayatıyla ödeyecekti. Vedat Türkali'nin romanın sonunu küçük-burjuva başkarakterin hazin sonuyla bitirmesi; kişinin kafasındaki tutarsızlıklarla, kişilik çatışmasıyla yaşayamayacağını, gerçekte mücadele etmeyip, eder gibi görüntü çizmeyi sürdüremeyeceğini göstermektedir. Hayat boşluk tanımaz. Kişi ya içindeki küçük-burjuvayı yenilgiye uğratar ya da yenilgiye uğrar!

27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra Türkiye'de yeni bir dönem açılacaktı. 1961 Anayasasıyla demokratik hak ve özgürlüklerin sınırları geçmişe kıyasla genişletilmiş ve Türkiye sosyalist hareketinin örgütlenmesine TC tarihinde ilk kez bu denli imkân tanıyan liberal bir atmosfer oluşmuştu. İşçi sınıfı da dâhil toplumun tüm kesimleri politik ve kültürel bir canlanma içerisindeydi. Artık işçi sınıfının, *ben de varım* diyeceği nesnel toplumsal koşullar olgunlaşmıştı. Nitekim Saraçhane Mitingi gelişmeye başlayan işçi hareketinin belirgin bir ifadesi oldu. Aralık 1961'de 100 bin kişinin katılımıyla Cumhuriyet tarihinin ilk kitlesel işçi mitingi gerçekleşmişti. Kısa bir süre önce ise 13 Şubat 1961'de işçilerin ekonomik çıkarlarını korumak, çalışma koşullarını iyileştirmek için yasal değişikliklerin parlamentoya taşınması amacıyla Türkiye İşçi Partisi kurulmuştu. İstanbul İşçi Sendikaları Birliğine bağlı sendikacılar tarafından kurulan TİP, kapılarını sosyalist aydınlar ve gençlere açınca kısa süre içerisinde neredeyse tüm sosyalistleri, komünistleri, demokratları, reformistleri, radikalleri, sol Kemalistleri vb. bünyesinde toplayacak ve bir "sol cephe partisi" konumuna gelecekti.

1951 tutuklamalarında ağır darbe yiyen ve bölünmelere uğrayan TKP'nin örgütsel varlığı fiilen son bulmuştu. Bundan dolayı da bağımsız bir örgüt olarak sol harekette siyasal otorite kuracak durumda değildi. Nitekim TKP kökenli gruplar da 1960'lar başında TİP içerisinde faaliyet yürütmeye başlamışlardı.

Devrimci Marksizmden bihaber bir kuşak: 68 kuşağı

1960'lı yıllarda kısmen de olsa sosyalist düşünce ve örgütlenme özgürlüğü üzerindeki baskı ve yasaklar kalkınca sosyalist fikirlere yönelen gençlerin sayısı hızla arttı. Yıllarca baskı ve yasaklarla kontrol altında tutulmaya çalışılan, Kemalist devletin resmi gençlik örgütlerine yönlendirilen gençler, artık TİP'e ve onun bir yan kuruluşu olan FKF'ye (Sosyalist Fikir Kulüpleri Federasyonu) yöneliyorlardı. Gelecekte *68 kuşağı* olarak anılacak olan bu devrimci gençlerin arasında Deniz Gezmiş, Mahir Çayan gibi dönemin önde gelen isimleri de vardı. Bu ilerici-devrimci gençler, 1968 üniversite işgalleriyle birlikte gerçekleştirdikleri eylemlerde birlik ve bütünlük içerisinde yer almışlardı. Ancak TİP içinde yaşanan *sosyalist devrim/milli demokratik devrim* ayrışmasına paralel olarak gençlik içerisinde de ideolojik ayrışmalar ve örgütsel saflaşmalar gerçekleşecekti.¹⁸

Bu bölünme ve ayrışmalar, ne yazık ki gençliğin devrimci mücadele azmi ve tutkusundan bağımsız olarak onları, küçük-burjuva radikalizminin çıkmaz sokaklarına sürükleyecek ve acı deneyimler yaşanacaktı. Ayrışmanın temeli, esas olarak *proleter* sosyalist eğilimle *küçük-burjuva* sosyalist eğilimlere dayanmaktaydı. Küçük-burjuva sosyalist gruplar daha sonra kendi içlerinde de çeşitli fraksiyonlara bölünecekti. Küba devriminin başarıya ulaşması, Vietnam halkının ABD'ye karşı fedakârca yürüttüğü ulusal kurtuluş mücadelesi, Filistin direnişi, Latin Amerika ve Afrika'da yürütülen ulusal kurtuluşçu gerilla mücadelelerinin yükselişi tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'deki ilerici-devrimci gençliği de derinden etkilemişti. Ortada belirleyici bir komünist hareketin olmadığı koşullarda, gençlik içerisinde bu ulusal kurtuluş hareketlerine ve gerilla mücadelelerine sempati giderek artmıştı. Tüm dünyada ve Türkiye'de 1968, bir *başkaldırı* yılıydı. Gerek işçiler gerekse gençler açısından artık daha radikal eylemlerin yükseldiği bir dönem açılmıştı. TİP'e ve FKF'ye üye olan ve bu örgütlerde önemli görevler alan gençlerin çoğu, TİP merkezinin pasifist, parlamentarist siyasal çizgisini eleştirerek partiden ayrılacaklardı. Yıllarca Kemalist ideolojiyle eğitilmiş olan gençlerin çoğu, küçük-burjuva-milliyetçi sınıf doğalarından da kaynaklı olarak kendilerine Milli Demokratik Devrim çizgisini daha yakın bulmuşlardı. MDD çizgisinin etkisi altına giren gençler, kısa sürede Stalinizmin şu ya da bu ulusalcı versiyonu olan Maoculuk, Enver Hocacılık, Kastroculuk vb'nin arkasına takıldılar.

Esasında Türkiye sosyalist hareketinin 1960'lara kadar olan tarihini göz

önünde tuttuğumuzda, dönemin ilerici-devrimci gençlerinin küçük-burjuva sosyalizm anlayışlarının arkasına takılmaları hiç de şaşırtıcı değildir. Zira kendilerine Stalinizmin yarattığı tahrifatlar ve Marksizmin inkârı olan “aşamalı devrim”, “tek ülkede sosyalizm” gibi “teoriler” miras bırakılmıştı. Sovyetler Birliği’nde Bolşevik tarzda proleter sınıf temelinde örgütlenme anlayışı tasfiye edilmiş, yerini parti bürokratlarının rekabetçi, bencil dar çıkarlarına dayalı Stalinist örgüt kültürü almıştı. Kruşçev’in 20. Kongrede Stalin’in işlediği suçları sayıp dökmesi Stalinist bürokrasinin suçlarının kişiye indirgenmesine çalışılmasına rağmen uluslararası komünist harekette tartışmalara ve eleştirilere yol açmıştı. Türkiye’deki sosyalistler de gelişmeleri takip etmiş ancak derinlemesine bir sorgulama yapmamışlardı. SBKP’ye ve onun Stalinist politikalarına açıktan karşı çıkma cesaretini gösterememişlerdi. Sorgulayanlar ise “Troçkist” olmakla, “polislikle” suçlanmışlardı.

Bugüne Bolşevizmin bayrağını taşıyan Mehmet Sinan, dönemi şöyle anlatmaktadır: “60’ların ilk yarısında henüz sol fikirlerle yeni tanışan ve politik yaşama gözlerini yeni açan ilerici-devrimci gençler olarak, devrimci Marksizmin bilgisinden de, proletaryanın enternasyonalist mücadele tarihinden de bihaberdik. Dolayısıyla bizim kuşağımız o dönem, ne Stalinist bürokrasinin karakteri, ne de onun dünya komünist ve işçi hareketinde yarattığı tahribatın boyutları hakkında gerçek bir bilgiye sahipti. Marksizm hakkında gerçek bilgileri kendisine ulaştıracak araçlardan da, kaynaklardan da henüz yoksundu kuşağımız. Örneğin, bu yıllarda Türkiye’de Marx, Engels ve Lenin’in yapıtları legalde basılmış değildi henüz. Bırakınız bu kitapları, Nâzım’ın şiirleri bile gün yüzüne çıkmış değildi daha.

“Türkiye’de devrimci ve sosyalist harekete katılan bizim kuşağımız da dâhil pek çok kuşak, Bolşevizmin ve Ekim Devriminin tarihini gerçek kaynağından değil, Stalinci bürokrasinin yazdığı ve yaydığı «resmi» Sovyet tarihinden öğrendi. Lenin’in ölümünden sonra Bolşevik Partide ve Komintern içinde yaşanan mücadele ve saflaşmaların gerçek nedenleri, Büyük Ekim Devrimi ve diğer devrimlerin (Doğu Avrupa, Çin, Küba vb.) karşılaştığı sorunların gerçek mahiyeti hakkındaki tüm bilgiler, Stalinci bürokrasilerin (Maocu, Kastrocu, Enver Hocacı vb.) hazırladığı resmi tarihin prizmasından geçerek yansıdı bizlere. O nedenle, 1930’lardan 1980’lere, Türkiye’de örgütlü sosyalist mücadeleye katılan ve çeşitli düzeylerde görev ve sorumluluk üstlenen pek çok devrimci kuşak, Stalinciliğin ideolojik, teorik ve örgütsel açılımlarını

uzun yıllar boyunca Bolşevizm diye benimsedi ve içselleştirdi.”¹⁹

Mehmet Sinan'ın bu satırları dönemin genç kuşaklarının devrimci Marksizmden ve onun gösterdiği proleter sosyalist mücadele hattından nasıl bihaber olduğunu somut ve can yakıcı bir biçimde özetlemektedir. Ne yazık ki Türkiye'deki sosyalist hareketin hatalarının, günahlarının sonuçlarını bugün hâlâ yaşamaktayız. Vedat Türkali, 1970'lerden 12 Eylül 1980 askeri faşist darbesine giden süreci anlattığı romanlarında geçmiş komünist kuşakların gençliğin heba edilmesindeki kişisel sorumluluklarını, Türkiye sosyalist hareketinin işçi sınıfından kopukluğunun sebep olduğu acı deneyimleri tarihsel birer ders olarak bugüne taşımaktadır. *Tek Kişilik Ölüm, Yalancı Tanıklar Kahvesi, Yeşilçam Dedikleri Türkiye, Mavi Karanlık* romanlarında tarihsel süreci farklı açılardan günümüze taşımıştır. Bu romanlarda Türkiye sosyalist hareketinin zaafı, hataları aktarılırken; egemenlerin “sağ-sol çatışması” olarak manipüle ettikleri, beş bine yakın insanın öldürüldüğü dönemin çatışmalı siyasal ortamında farklı toplumsal kesimlerin gündelik yaşamının nasıl etkilendiği de gözler önüne serilmektedir.

Tek Kişilik Ölüm: “Kaynayan suya atılmış buz kalıpları” ve TKP tarihinin önemli kesitleri

Türkali, 1989'da yayımlanan romanı *Tek Kişilik Ölüm*'ü yazma amacını şöyle özetlemektedir: “Tarihsel olanı bütün katılığı, çığlığıyla roman dışı niteliklerini göze batırıcı biçimde roman olaylarının içine koymaya özen gösterdim. Roman yapısındaki düşsel olaylar; yoğun, acılı, duygu dokusu içinde gelişirken, kaynayan suya atılmış buz kalıpları gibi somut tarihsel olaylar, kişiler yolunu kesip, birden karşısına dikiliverir okuyucunun. Somut, tarihsel olaylar bitince roman yine kendi çizgisi içine döner. *Tek Kişilik Ölüm*'de; tarihsel anlarda, o anları kapsayan süreçlerdeki yıkılışlara neden olan kişisel yanlışların saptanıp yansıtılmasıyla özellikle 1940'dan sonraki TKP tarihinin önemli kesitleri alınarak bir tür eleştirel şema çıkartılmıştır. ... Değerlendiremediğimiz fırsatların acısını, o günleri yaşayarak çekmiş birileri olarak bize düşen; neleri, nasıl kaçırdığımızı açık seçik ortaya koyup içtenlikle sergilemektir. *Geçmişci boyalarla süsleyip yeni kuşaklara gözbağcılık etmek devrime de, demokratik gelişmeye de zarardan başka bir şey sağlamaz.* Tüm çabam, uğraşım bu temel inancıma dayanır. Bu inancın ürünüdür *Tek Kişilik Ölüm*...”²⁰

Tek Kişilik Ölüm 'ün ilk bölümlerinde, genç bir devrimci olan Levent'in babası Nazif'in ağzından günün cezaevi koşulları ve devlet baskısı anlatılmaktadır. Dönemin küçük-burjuva sol örgütlerinden birinde örgütlü olan Levent, silahlı eylemle soygun yapmak ve biri polis dört kişiyi öldürmekten idam hükmü giymiş bir gençtir. Bir zamanlar TKP içerisinde yer almış, daha sonra tutuklandığında arkadaşını ele vermiş, artık toplumu değiştirmek isteyenlere deli gözüyle bakan dönemin tekidir Nazif. Oğlunu ziyarete gittiğinde, cezaevi yönetiminin insanlık onurunu ayaklar altına alan her türden baskı ve aşağılamalarına boyun eğmeyen gençlerin görüş boykotu ve açlık grevleri protestolarına denk gelir. Fiziksel baskıyla devrimci-ilerici gençleri sindirip kontrol altına alamayan egemenler, psikolojik yöntemlere başvurmaktadır. Devrimci gençlere akli dengesi bozuk muamelesi yapan cezaevi yönetimi, Amerika'da eğitim görmüş, ruhunu ve "bilimsel yeteneklerini" düzenin hizmetine sunmuş yedek subay, "uzman" psikolog aracılığıyla gençlerin iradelerini teslim almaya, devletle işbirliği yapmalarını sağlamaya çalışmaktadır. "Hasta" gençler, devletin "şefkatli" ellerine kendilerini bıraktıklarında "iyileşme belirtisi" göstermiş sayılmakta, cezaları hafifletilmekte, başka koşullara yerleştirilerek cezaevi koşulları düzeltilmektedir. "Pişmanlık" yasasından faydalananlar ise serbest bile kalabilirler! Anne ve babalar üzerinden çocuklarına taşınan ideolojik saldırılarla duygusal baskı kurulmaktadır. İdam ya da ömür boyu hapislikler yerine devletin "yüce bağışlayıcı" pişmanlık yasasından faydalanma teklif edilmektedir. Bu teklif, gençlerden örgütsel bağların ifşasını, arkadaşlarını ele vermelerini isteyen alçakça bir "kurtuluş" seçeneğidir. Levent ise, babasının aksine bu dönemeğe yanaşmayan bir gençtir.

Tüm devrimci adanmışlıklarına, gözü kara cesaretlerine rağmen ne yazık ki ilerici-devrimci gençlerin küçük-burjuva sosyalist örgütler içerisinde faaliyet yürütmeleri emeklerinin heba olmasına yol açtı. 70'li yıllarda küçük-burjuva sosyalist fraksiyonların pıtrak gibi saçılmasında Türkiye sosyalist hareketinin 1960'lara kadar olan dönemine damgasını basan TKP'nin yanlışlarının çok büyük payı vardı. Stalinizm, sınıfa dayalı örgütsel-siyasal-ideolojik görevlerin bir kenara atılmasına ve unutulmasına yol açmıştı. Ne yazık ki Stalinizmin yol açtığı bu sağ sapma eğilimi sonucu yıllarca Türkiye'de gerçek anlamda işçi sınıfı eksenli bir devrimci sosyalist hareket oluşmamış ve gelişmemiştir. Bugün sosyalist hareketin ezici çoğunluğunun hâlâ işçi sınıfından kopuk oluşunu bu tarihsel köklerde aramalıyız.

Romanda Türkali, Doktor Gülşen karakterinin sorgulamaları üzerinden, Stalinizmin yarattığı tahrifatları aktarmakta ve 1950’li yıllara kadar geçen süreçte Türkiye sosyalist hareketinin örgütsel yapısını ve ideolojik-siyasal çizgini belirleyen TKP’nin küçük-burjuva aydın kadrolarının eksikliklerini, hatalarını eleştirmektedir. Levent’in annesi Doktor Gülşen de 20 sene önce mücadeleye ihaneti sonrasında ayrıldığı eski kocası Nazif gibi TKP kökenlidir. Ancak Gülşen, Nazif’in aksine işçi sınıfının devrimci mücadelesine inanan güçlü bir karakterdir. Stalin’in ölümünün ardından Stalin şahsında ortaya saçılan suçların sorgulamasını yaptığı, Stalinizmi ve TKP üst bürokrasisini eleştirdiği için partiden atılmıştır.

Doktor Gülşen, romanın geçtiği süreçte geçmişle bağlar kurarak gençlerin neden küçük-burjuva radikalizmine saptıklarını sorgulamaktadır. *“Bugün benim oğlum yanlış bir yolda ölümü bekliyorsa, binlerce, on binlerce genç, devrim, devrimcilik adına böylesine yiğitçe sapıtılsa, bunda o ülkenin, bunca kişiyi çevresine toplayamamış tarihsel devrimci partisinin başındaki yöneticilerine düşen bir utanç payı da mı yok?”* Doktor Gülşen, oğlunun da aralarında bulunduğu gençlerin küçük-burjuva radikalizmine kayışında kendi kuşağı ve öncesindeki TKP üst bürokrasisini sorumlu tutmakta, yapılan hataları gözler önüne sermektedir. *“Bizi kör etmek için önce belleğimizi kararttılar. Toprağı kazıp eşeleyerek köstebekler olalım, kör karanlıkta sürünüp duralım diye. Ne var ne yok, sayıp ortaya dökmemiz gerek. Toplumca asıldık işte; unutturulan tüm geçmişimiz, gözlerimizin önünde şerit gibi akıp gitmeli!”* diyerek geçmişte yaşanan ibretlik olayları gözler önüne sermektedir.

Doktor Gülşen’in anlattığı tarihsel olaylar, diyaloglar üzerinden, TKP üst bürokrasisinin nasıl kişisel çıkar hesaplarıyla küçük-burjuvaca çekememezlikler sergilediği, ayak oyunları çevirdiği anlatılmaktadır. Çarpıcı tarihsel örneklerden biri, Nâzım Hikmet’in de aralarında bulunduğu TKP içerisinde işçilerle bağı bulunan tek grup olan “işçi muhalefeti”nin başına getirilenlerdi. Nâzım ve yoldaşları, TKP merkez komitesi ve Komintern tarafından “Troçkist”likle, casuslukla, partiyi parçalayıp işçilerin daha kolay ezilmesini sağlamakla suçlanmışlardı. Oysa “işçi muhalefeti” olarak adlandırılan sol muhalefet grubu, TKP’nin Kemalist burjuva iktidarla uzlaşmasını eleştirmiş ve sağ sapmayı engellemeye çalışmıştı. Bir dönem TKP Genel Sekreterliği yapmış olan Salih Hacıoğlu’nun başına gelenler ise bir başka örnekti. Hacıoğlu, 1925 TKP kongresinde MK’ye seçilmesine rağmen Genel Sekreter Şefik

Hüsnü ile aralarındaki anlaşmazlıktan dolayı partiden uzaklaştırılmıştı. Bir süre sonra Nâzım'ın yardımıyla Türkiye'den Sovyetler Birliği'ne geçen Hacıoğlu, yıllar sonra eşinin kardeşinin ölümü sebebiyle Türkiye'ye gelmek için Moskova'daki Türkiye Büyükelçiliğine vize almak için başvuruda bulunmuştu. Bu sebeple casuslukla suçlanmış ve ailesiyle birlikte Altaylar bölgesinde bir çalışma kampına sürgüne gönderilmişti. Hacıoğlu, 1954'te kampta ölümünden sonra, eşinin Nâzım'dan yardım istemesi üzerine büyük uğraşlar sonucu aklanmış, ailesine maaş bağlanmıştı. Nâzım'ın "**Hacı Oğlu Salih**" şiiri Stalinizmin kurbanı Baytar Salih'in hikâyesini çok iyi özetlemektedir.

Bürokrasiyle ters düşen ve ayak oyunlarının acısını çeken komünistlerden bir diğeri de Doktor Hikmet Kıvılcımlı'ydı. 12 Mart 1971 askeri darbesi sürecinde yaşlı ve ağır kanser hastası olan Kıvılcımlı, TKP bürokratlarının iftiralari sonucu, sığındığı "sosyalist blok" ülkelerinden sınır dışı edilmişti. Bu çirkin ayak oyunlarının sebebi hep kişisel husumetler ve çekememezliklerdi. Bunun başlıca kaynağı ise sınıfsal kökendir. TKP üst bürokrasisinin büyük bölümü küçük-burjuva aydın kadrolardan oluşmaktaydı. Türkali, "dul işçi kadının oğlu Doktor Hikmet" ile "paşa soyundan gelen Şefik Hüsnü"nü kıyaslamakta ve şu sonuca varmaktadır: "*Kuşku yok ki, sınıf kökeni yazgısını etkilediği gibi, kişiyi kişi yapan tüm davranışlarına çoğu kez silinmez biçimde damgasını da vuruyor.*" Kıvılcımlı'nın Şefik Hüsnü için "Kendimize tartışmasız başkan saydık bu paşa oğlunu" dediğini anımsatarak, bu "paşa oğlu"nun sorguda beş on sopa yiyince, Doktor Hikmet'in Parti Gençlik Komitesi Başkanı olduğunu söyleyiverdiğini aktarır. Kıvılcımlı, yaşamının 22 yıldan fazlasını TC'nin zindanlarında tutsak olarak geçirdi. Sovyetler Birliği'nin dayattığı "desantralizasyon" kararını doğru bulmamış, zorunlu olarak katlanmıştı. TKP bürokrasisinin Sovyetler Birliği'nin dayatmasının ötesinde dünden hazır şekilde Kemalizmle uzlaşma yoluna gitmesini ise eleştirmişti.

1951'de TKP tarihinin en büyük tevkifatı, Ankara'da Başbakanlık kitaplığında göreve atanan Zeki Baştımar'ın dışarıda rahatça parti görüşmeleri gerçekleştirmesinin polise sağladığı büyük kolaylıkla başlatılmıştı. Aralarında merkez komite üyelerinin de bulunduğu 150'den fazla komünist tutuklanmıştı. Bu süreçte TKP MK iki kongreyi içerde gerçekleştirmişti. Hikmet Kıvılcımlı, birlikte içerde olduğu Mihri Belli ile sert tartışmalara girmişti. Romanda, Kemalist devletin baskısını gençliğinden itibaren İstiklal Mahkemeleri'ndeki yargılamalarla bizzat iliklerine kadar yaşamış Kıvılcımlı ile Atatürk "devrim-

lerinin” çocuğu Amerika’da okuyup Türkiye’ye dönmüş Mihri Belli’nin tartışmalarından biri şöyle aktarılmaktadır: “Kemalizm savunmasını yapar Mihri, Doktor’a karşı. Demokrat Parti dönemi, herifler ülkeyi emperyalizme açmışlar. Oysa Kemalistler antiemperyalist... Doktor da karşı görüşlerini söylüyor. Tartışma uzayınca Mihri, «Biz böyle düşünmüyoruz!» gibisine bir şeyler demeye kalkar. Cinler tepesine çıkar Doktor’un! «Biz ... biz ... biz’miş! Siz kim oluyorsunuz? Hadi ordan, haddini bil!» diye tersler bunu. ... Mihri Belli’nin sıkı sıkıya sarıldığı Kemalizmin ilericaliği savı Doktor Hikmet için, yaşam boyu eleştirel biçimde, bütün bir tarihe, özellikle de Osmanlı tarihine bağlı olarak inceleyip irdelediği dayanılmaz bir dogma idi.”

Türkiye sosyalist hareketindeki Kemalizm ile Stalinizmin uyumlu kaynaşmasını sağlayan “demokratik devrimci” Mihri Belli gibi dönemin TKP kökenli “önderleri” sayesinde ki bugün sosyalist solun büyük kesimi hâlâ kendisini Kemalizmden kurtarabilmiş değildir. Dönemin gençlerinin bir kısmı bir süre sonra Mihri Belli’nin “zinde güçlere” bel bağlayan çizgisini, reformizmle, milliyetçilikle, sağ oportünizmle eleştirip yollarını ayırdılar ve silahlı mücadele yolunu tuttular. Ama gerçekte onlar da demokratik milli devrimden öte bir şey söylemiyor, sadece bunu silahlı mücadele ile hayata geçirebileceklerine inanıyorlardı. Devrimci Marksizmden sapmanın, sınıftan kopukluğun sebep olduğu tarihsel hataların ağır sonuçları ne yazık ki günümüze kadar ulaşmıştır.

Yalancı Tanıklar Kahvesi: Sağ-sol çatışması değil, 12 Eylül faşizminin zeminin döşenmesi

1960 sonrasında sanayi proletaryası nicelik ve nitelik bakımından gelişmiş, 1970’lerle birlikte işçi hareketi giderek kitleselleşmişti. 15-16 Haziran 1970 *Büyük İşçi Direnişi* sınıf mücadelesinin zirve noktalarından biri olarak tarihe geçmişti. Ancak hâlâ işçi sınıfının varlığını tartışan sosyalist hareket, sınıf içerisinde yeterince örgütlenememiş, sınıf temeli kazanamamıştı. Bunun temel sebebi yıllarca Stalinist bürokrasinin Marksizmde yarattığı tahrifatlar ve sosyalist hareketin küçük-burjuva sosyalizmine sapsması idi. Sonuç olarak ortaya bölünmüş, dağınık, güçsüz küçük-burjuva sosyalist örgütler çıkmıştı. Kimi “devrim işçisiz olur mu” diyor, kimiyse umudunu “zinde güçlere” bağlıyor ve bir “27 Mayıs’la bu iş tamam” diyordu. Türk solunun kendi içinde bölünüp parçalanmasıyla onlarca fraksiyon ortaya çıkarken, Kürt gençler

de 1969'da kurdukları Devrimci Doğu Kültür Dernekleri'nde örgütlenmeye başlamışlardı. Kimi solcular "Kürtler de nerden çıktı şimdi? Sosyalizm olduğunda zaten bu iş çözülecekti" diye bakmaktaydı. Böyle bir atmosferde genç kuşak, hangi yolu seçeceğinin kafa karışıklığını yaşamaktaydı. Vedat Türkali, 2009'da yayımlanmış olan *Yalancı Tanıklar Kahvesi* romanıyla, gençlerin içerisinde bulunduğu bu karmaşık ve zorlu süreci Ankara'da üniversite öğrencisi olan Salih ile Muhsin üzerinden aktarmaktadır. Bununla birlikte 1970'li yılların siyasal, toplumsal gelişmeleri, sosyalistler arasındaki din, sendikalaşma gibi işçilerle bağ kurmayı doğrudan etkileyen konular üzerine yürütülen tartışmaları, 12 Eylül askeri faşist darbesinin zemininin adım adım nasıl döşendiğini gözler önüne sermektedir.

Salih, henüz 13 yaşındayken tanıştığı eski kuşak bir TKP'liden duyduklarından aklında kalan "emekçilerin sınıf kavgası, örgütlü çalışma, sınıf bilinci" gibi sınıf vurguları sayesinde kendini günün heyecanına kaptırmadan çalışma yürütecekleri bir örgüt arayışındadır. Babası Ege'de varşıl bir toprak sahibi olan Muhsin de devrimci fikirlerle tanışmıştır, ancak örgütlü olarak nasıl bir mücadele hattı izlenmesi gerektiğine dair bir fikri yoktur. Arkadaşı Salih'ten fikir almaktadır. İkisi de öğrenciliği bırakmıştır ve "devrimi nasıl gerçekleştirebileceklerinin" arayışı içerisinde. Sonunda "en kötü örgüt örgütsüzlükten iyidir" düşüncesiyle küçük-burjuva sosyalist örgütlerden birine girerler. Yaptıkları şey, duvarlara korsan yazılar yazmak, çeşitli yerlerde bildiriler dağıtmak, faşistlerin toplantılarını basıp birilerini dövüp dağıtmaktır... Salih bir süre ortadan kaybolur, tek başına kalan Muhsin içinde bulunduğu küçük-burjuva örgütün çalışma tarzını, "ne yapıyoruz, ne işe yarıyoruz" diyerek sorgulasa da ne yapacağını bilemez. Yaşam biçimi ile mücadelenin uyumsuzluğu, çelişkiler içerisinde kıvrınmasına neden olur.

Türkali, romanda yer verdiği Nedim Hoca karakteri üzerinden dönemin sosyalistlerinin yürüttükleri tartışmaları, düştükleri hataları eleştirmektedir. Nedim Hoca, Muhsin'le yaptığı sohbette Kemalizmden sosyalizm çıkarmak isteyenleri, "şanlı ordudan" beklenti içerisinde olanları eleştirmekte ve sosyalist örgütlerin ayrışmasını şöyle özetlemektedir: "Fili, tuttukları yanlarıyla tanımlayan körleriz! Mao diye tutturmuşlar. Kimi Moskova diyor. Kimi Tito'ya takmış kafayı. Che Guevara çıktı. Bir kuşak kendinden geçti; Che Guevara diye. Asya'yı, Afrika'yı dolandı iki yıl; devrimci atılımlarda yer aldı. Bolivya'da başlatmaya kalktı; öldürdüler. Küba'daki hesap Bolivya'da tutmadı.

Devrimi kentlere dağdan indireceklerdi bizimkiler de Küba gibi. Nurhak'ta, Kızilderede can verdiler yürek parçalar yiğitlikle. Aşağılık bir yargılanma ardından yargıçların suratına tükürür gibi sehpaye çıktı Ankara'da Deniz'ler. Türkiye'nin durumuna bak! Yiğitlik öykülerinden başka ne kaldı?"

Nedim Hoca, sosyalist örgütlerin sınıftan kopukluğunu ve işçiye yaklaşım sorununu kk-burjuva solcuların işçilerin dini inançlarına, duygularına dönük saldırıları üzerinden somutlamaktadır. İşçilerle, köylülerle nasıl bağ kurulması gerektiğini bilmeyen Muhsin'le sohbette, doğru olarak ezberlenen bilgilerin karşı taraf dinlenmeden, empati kurulmadan dayatılmasının temel eksiklik olduğunu anlatır. İşçilerin, emekçilerin ekonomik, sosyal pek çok sorunu varken işçinin sıkı sıkıya tutunduğu, yalnız ve çaresiz hissettiği dünyada onu ayakta tutmaya yarayan din inancına yapılan saldırıları eleştirir. "Saygılı davranmaz, karnı a, kıcı çıplakken dinini saldırı hedefi yaparsan, ölür de verdiğin ilacı içmez bu halk." Nedim Hoca, din meselesinin hassasiyetini açıklarken Lenin'in din meselesine yaklaşımını referans gösterir: "«Niye Parti programınızda din karşıtı bir şey yok?» diyorlar Lenin'e. «Aptallık olurdu da ondan» diyor. «Diyelim ateist mühendisler, mimarlarla ortak, geniş politik eylem için çağrı yaptık işçilere. Burjuvazi 'Dinsizler, dinsizlerin peşinden sürüklüyor sizi!' diye kandırarak yığınları.» öyle diyor Lenin. Daha açık ne söylenir?"

12 Mart darbesiyle yok edilemeyen sınıf hareketi, 70'lerin ikinci yarısından itibaren ivme kazanmış, toplumsal örgütlülük her alanda güçlenmişti. İşçi ve emekçiler, gençler, kadınlar, aydınlar sol politik örgütlerde, mücadeleci sınıf sendikalarında, devrimci derneklere örgütleniyor, eylemlilikleri arttırıyorlardı. Buna karşı faşist gler de boş durmuyor, karşı-devrimci saldırılar ve provokasyonlar gerçekleştiriyorlardı. "...«iç savaş» senaryosuna göre hazırlanmış bu provokasyonlar zincirinin ilk halkası 1 Mayıs 1977 katliamıdır. Ecevit'in 1978'de hükümeti kurmasının hemen ardından ise ikincisi gelecektir. 16 Mart 1978'de İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi önünde toplu halde bulunan öğrencilerin üzerine bombalı saldırı düzenlendi. Bu saldırıda 7 ğrenci ölmüş, 40'a yakını da yaralanmıştır. NATO patentli kontrgerilla örgütünün planladığı bu saldırıda, daha sonrakilerde de olacağı gibi, lkc faşist çeteler taşeron olarak kullanılmıştır. Öğrencilere yönelik bu katliamın ardından, 24 Mart 1978'de savcı Doğan z ldrlr. Bu cinayetin ardından Başbakan Bülent Ecevit'in talimatıyla kontrgerillanın «araştırılması» günde-

me gelir. Ecevit bu örgütün Özel Harp Dairesi içinde örgütlendiğini tespit edecek fakat üstüne gidemeyecektir!”²¹

Gazeteler, her gün ülkenin dört bir yanında kanlı olayların yaşandığı, onlarca insanın tek seferde öldürüldüğü haberlerini yayınlamakta yarışmaktaydılar adeta. 17 Nisan 1978’de Malatya’da başlayan faşist katliamlar daha sonra Maraş’a sıçrayacaktı. Ekim 1978’de Ankara Bahçelievler’de TİP üyesi yedi genç katledilmişti. 19 Aralıkta bu kez ülkücü faşistlerin Maraş’ta bir sinemaya bombalı saldırısıyla Alevilere dönük kıyımın önü açılacaktı. Kontrgerilla propaganda mekanizması saldırıyı solcu Alevilerin, komünistlerin gerçekleştirdiklerini kentte yayıp gerici grup kışkırtılarak Alevilere dönük katliam başlatılmıştı. Üç gün süren olaylar sonucunda aralarında kadınların, çocukların, bebeklerin de bulunduğu, resmi rakamlara göre 111, gerçekte ise çok daha fazla kişi yaşamını yitirmiş, 1000’den fazla kişi yaralanmış, 210 ev, 70 işyeri tahrip edilmişti.²² Sözümona sokak çatışmaları polis tarafından engellenememiş, alçaktan jetler uçurulmuştu! Şehir tam anlamıyla iç savaş görünümüne çevrilmişti. Ancak olaylar hız kesmiyordu... Bu kez Iğdır’da bir MHP’linin gömülmesi sırasında binlerce kişi iki yüze yakın işyerini yakıp yıkmıştı. “Çeşitli yerlerde savcıların, yargıçların, siyasal kimlikli kişilerin, kim vurduya gittiği tek kişilik cinayetlerin yanı sıra, alanlarda, kahvehanelerde bombalı, toplu kıyımlı saldırılar kime, nerede, nasıl çarpacağı belli olmayan ölümcül piyango olarak sürüp gidiyordu.”²³ Ara sıra sağdan birilerine saldırı gerçekleştirilse de baskın olan sola yakın herkesin kökünün kazanmak istendiği.

Bu saldırılarla toplumun hemen her kesimine yaygın bir korku zerk ediliyordu. Bu gelişmeler toplumda moral bozukluğu yarattığı gibi Muhsin’i de derinden sarsmaktaydı. Bu çatışmalı, sağlıksız ortamda ne yapacağını bilemiyordu. Bir süre sonra ortaya çıkan Salih, en verimli çalışmanın işçilerin örgütlenmesiyle olacağına karar vermiş ve İstanbul’da sendikada çalışmaya başlamış, işçiler arasında örgütlenmeye yönelmişti. Muhsin ise Ankara’da yalnız kalıp boşluğa düşmüştü. Süreç onu sonunda köyüne sürükleyecekti.

ABD emperyalizmi ve yerli finans-kapital patentli faşist saldırılar sürüp giderken, Türkiye solu bu kanlı olayların tek merkezden yürütüldüğü tespitini yapıyor, fakat bu Gladio tipi kontrgerilla saldırılara karşı örgütlü bir faaliyet yürütmüyor, birlikte mücadele etmiyordu. En önemlisi, bu faşist tırmanışı durdurabilecek tek kitlesel güç olan işçi sınıfı aktive edilmiyordu. Herkes kendi başının çaresine bakmaya girişmişti. Sol hareketin büyük bölümünü

oluşturan işçi sınıfından kopuk küçük-burjuva örgütler lokal düzeyde kalan bir silahlı mücadele ve direniş anlayışıyla hareket ediyorlardı. İşçi sınıfı içinde fabrikalarda, sendikalarda örgütlü olan ve faşizme karşı mücadelede esas sorumluluğu üstlenmesi gereken TKP ise tırmanan faşizm tehlikesi karşısında, işçileri militan bir mücadeleye seferber etmek yerine onları pasifiye etmiş, oyalamıştı. Dönemin TKP'sinin reformist, oportünist bürokratları, **birleşik-militan bir işçi cephesini** örmek ve mücadeleciler, devrimci sol örgütleri yanına çekmek yerine CHP ile ittifak yapmanın derdine düşmüştü. ABD emperyalizmi ve yerli finans-kapitalin darbe öncesi son denemesi olan Kemal Türkler'in katledilmesinin ardından da işçi sınıfından beklenen eylemler gelmemişti. Pek çok denemeyle sol güçlerin ve işçi hareketinin tepkileri test edildikten sonra artık ordunun yönetime el koyacağı ve olağanüstü faşist rejime geçileceği 12 Eylül günü gelip çatmıştı.

40 yıl sonra bugün bile hâlâ acı sonuçlarıyla karşı karşıya kaldığımız 12 Eylül faşizminin önlenememesindeki temel faktör, Türkiye işçi sınıfına yol gösterecek gerçek anlamda işçi sınıfına dayanan devrimci Marksist bir politik önderliğin olmamasıydı.

Mavi Karanlık: Küçük-burjuvazinin canını kurtarmak için kaçtığı bataklık

Vedat Türkali, *Bir Gün Tek Başına*'dan sonra kaleme aldığı, ilk kez 1983'te yayımlanan *Mavi Karanlık* ile 12 Eylül öncesi Türkiye'sini Bodrum'dan yansıtmıştır. *Mavi Karanlık*, Türkiye'nin özellikle İstanbul, Ankara gibi metropollerinde her gün onlarca insanın öldürüldüğü günlerde Bodrum'un küçük bir kıyı kentine kaçıp sorunlardan uzak kalacağını ve kendilerine dokunulmayacağını zanneden küçük-burjuvazinin zavallılığını, nasıl bir bataklıkta çürüdüğünü konu etmektedir. Türkali, ayrıca romanda yer verdiği kimi burjuva karakterler üzerinden burjuvazinin dönemin faşist çetelerine finansörlük yaptığını, devlet bürokratından işkencesine çeşitli kişilerin birbirleriyle kurdukları girift ilişkileri sergilemektedir.

Türkali, Ankara'da Fizik Bölümü asistanı olan Korhan karakteri üzerinden işçi sınıfının tarafında yer alan bir aydınının hayata bakış açısı, olaylar karşısındaki tutumu ile Nergis, Özgür gibi küçük-burjuva karakterlerin bencilliklerini, şımarıklıklarını, bireyselliklerini karşı karşıya getirerek doğruyu

göstermeye çalışmaktadır. Korhan, emekçi bir aileden gelen, parasız yatılı sınavlarını kazanarak okuyabilmiş, daha çocukluğunda arkadaşlarına kol kanat geren, haksızlığa karşı duran dürüst bir karakterdir. Nergis ise varlıklı sayılabilecek bir avukatın kızıdır. Ne istediğini tam olarak bilmeyen, şımarık, kadın özgürlüğü namına bencilce hareket eden, sorumsuz bir kadındır. Korhan, dönemin pek çok solcu aydını gibi faşistlerin ölüm tehditleriyle karşılaşınca sevgilisi Nergis'in zorlamasıyla Bodrum'a gider. Ancak gerçek yaşamın mücadele etmek olduğunu bilen Korhan, Bodrum'da kaldığı süreç içerisinde tanıdığı yaşam tarzını doğru bulmaz, bir süre sonra tekrar Ankara'ya döner. Bodrum'dayken Nergis'e etrafında kendisini sanatçı, aydın sanan çeyrek aydın bile sayılamayacak gevezelerin boş bir yaşam sürdürdüklerini göstermeye çalışır ve Nergis'i yaşamında bir tercih yapmaya zorlar. Korhan, Nergis'e “*alkol salamurasına yatmış beyinler*” arasında nasıl yer aldığını sorgulatmaya çalışır. Ülkenin kan gölüne çevrildiği günlerde deniz kıyısındaki kasabada eğlenip günlerini gün eden bir grup küçük-burjuvanın, ülkedeki gelişmeler üzerine konuşmaktan başka bir halt etmediklerini anlatır. Üstelik bu işe yaramaz küçük-burjuvalar bir de içinde yaşadıkları bataklıktan dünyaya akıl vermeye kalkmaktadırlar.

Ankara'ya dönen Korhan, aldığı sağlıklı, doğru tutumlarla sonunda Nergis'i küçük-burjuva bencilliğinden kurtarır, kendi gerçekliğiyle yüzleştirir. Nergis artık “Hiç de derinlere dalmamışım oysa; herkesin yüzdüğü sulara yüzüyorumuşum. Pis, kirli sular da...” diye düşünmektedir. Ancak Korhan'ı bir daha göremeyecektir...

Resimle uğraşan, kendisini sanatçı zanneden Özgür karakteri ise pek çok konuda zaafı, baştan aşağı ukala solcu bir küçük-burjuva olarak karşımıza çıkmaktadır romanda. Etraftaki küçük-burjuvaların yüzeyselliğinin aksine bir derinliğe sahip olan Korhan, Özgür'ün resimlerini nasıl bulduğunu sorması üzerine sanat konusundaki düşüncesini ifade eder, eleştirilerde bulunur. Korhan, Özgür'e *sanatçının güzelin, güzele kaynaklık eden doğruların avukatlığını yapması gerektiğini, aksi takdirde insanlık görevinden kaytaracağını* anlatır. Bu eleştiriler karşısında savunmaya geçen Özgür'e çelişkilerini göstermeye çalışır: “Güzel mi değil mi? diye karşımıza dikilebilirsin. Hakkın! Haksızlığa karşı başkaldırma, yerinde bir duyarlık belki de... Ama haksızlığa uğrayan milyonlar ne olacak? Tarihin nükleer köşesine kısırılmış, acılar içindeki insanın payı ne bu güzellikte? Bunlara ilgi duymadığına inansam,

sözünü etmem böyle şeylerin. Çelişkili bir tutum olmuyor mu?” Bu eleştiri karşısında klasik küçük-burjuva ukalalığıyla, “*Nasırlı eller mi çizelim bu mavi kentte oturup?*” diye karşılık verir Özgür. Korhan, soğukkanlı bir şekilde doğru sınıfsal bakış açısını göstermeye çalışır. “İlle de nasırlı el bekleyen yok sizden. Ancak, gerçek yaratıcılık alanını bulamıyorsanız sizi kim zorla oturtuyor bu mavi kentte? *Balıkçı Usta, hükümet zoruyla gelmişti, biliyorsunuz. Sizi zorlayan ne? ... Çağın yüreği, damarı nerde atıyorsa oradan da uzak düşmemeli... Demircisi, marangozu, gemicisi, yağlı tulumlar içinde koşturan bir sürü genç. Hem de burada, biliyorsun, sosyete hanımlarının fitil gibi kafa çektikleri, sirtaki dinleyip tepindikleri meyhanelerle bu kir pas içindeki genç insanların karanlık işyerleri yan yana, omuz omuza, bitişik. Kendi payıma hiç değilse onlardan yana bir şeyler görmek isterdim...*”²⁴ Türkali, romanda yer verdiği pek çok somut olayda olduğu gibi sanat konusundaki bu örnekle küçük-burjuva sol anlayışı teşhir etmekte, sınıf bakış açısının ne olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Kendisine solcu aydınım diyenlerin safının işçi sınıfının yanı sıra olması gerektiğini, sanatının da, her türlü faaliyetinin de işçi sınıfının sosyalizm mücadelesine hizmet etmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Yeşilçam Dedikleri Türkiye: Sinema alanından '80 öncesi Türkiye'sine tutulan projektör

Türkali, 1986'da yayımlanan *Yeşilçam Dedikleri Türkiye* romanında ise 70'li yıllardan 12 Eylül faşizmine giden dönemin Türkiye'sini, toplumun pek çok kesimini temsil eden zengin karakter kadrosuyla sinema alanından yansıtmaktadır. Türkiye'de her gün onlarca canın kıyımdan geçirildiği günlerde, burjuva devletin sinema alanına uyguladığı ağır baskı ve sansür koşullarını aktaran Türkali, ücretlerini alamayan sinema emekçilerinin durumunu, Anadolu'dan film artisti olma umutlarıyla gelen genç kızların, delikanlıların nasıl yozlaştırıldığını, çürütüldüğünü de gözler önüne sermektedir. Sinema alanıyla birlikte toplumsal ilişkilere Türkiye topraklarının kadim halklarından Ermenilerin, Rumların yaşadığı sorunlara, Türk-Yunan mübadelesine, Yunanistan'daki faşizm sürecine de yer vermektedir. Dönemin toplumsal mücadele atmosferinde ön saflarda yer alan; yaklaşmakta olan faşizme karşı toplumu uyarma, kreş, doğum izni, çalışan kadınlar için erken emeklilik için yürüyüşler düzenleyen, greve çıkan işçi kadınların mücadelesini aktarmayı

da es geçmemiştir Türkali.

Türkali'nin "Grevdeki bir ilâç fabrikasının kapısında, gece yarısı karanlığında yaşamını yitiren ilâç işçisi HASAN ATEŞ'in anısına..." notunu düşerek başladığı *Yeşilçam Dedikleri Türkiye* romanında, sinema alanındaki çalışmaları sırasında kendi tanıklıklarının izleri de vardır. Güçlü bir gözbağı olarak kullanılan sinema sektörü polisin özel ilgi alanıdır ve sansür bir kurt kapını gibi işletilmektedir. Her türlü ahlâksızlığın diz boyu olduğu sinema alanında kitleleri toplumsal mücadeleden uzaklaştırmak, gözlerini kapatmak için porno filmler de devreye sokulmuştur. Böylesine çirkef bir dönemde cezaevinden yeni çıkmış, çeviriler, düzeltmeler yaparak geçinmeye çalışan Gündüz, bir film yapımcısından gelen teklif üzerine sinema alanında Refik adında sinema tutkunu bir gençle birlikte çalışmaya başlar. Komünistlere, sol fikirlere sıcak bakmayan Refik, Gündüz'le birlikte çalışmaya başladığında ilk sıralar kırgındır, fakat zaman içerisinde davranışları, tutumlarından dolayı Gündüz'e büyük saygı duymaya başlar. Başlangıçta kendi fikirlerinin, önerilerinin çürütülmesine öfke duyarken, Gündüz'ün önerilerini kendisine aitmiş gibi sahiplenmeye başlar.

Refik'in babası Zühtü Bey, 1933'te Almanya'da bulunmuş, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Nazilere sempati duymuş, Hitler'i desteklemiş bir eczacıdır. Yanında ise Fuat adında komünist genç bir eczacı çalıştırmaktadır. Fuat, gerek Zühtü Bey gerekse Refik ile yaptığı sohbetlerle, çalışkanlığı, dürüstlüğü, namuslu tutumu ile onları etkilemeye başlar. Fuat, Refik'le sohbetinde sinemada örgütlenmekten, sendikalaşmadan bahseder, "ben filmimi yapmaya bakarım" diyen Refik'in sendikaya güvensizliğini eleştirir, biraz etrafına bakmasını tavsiye eder. Fuat, ilk başlarda kendisine "komünist" diye köpürüp duran Zühtü Bey'in bile kafasında soru işaretleri uyandırmayı başlarır. İlaç endüstrisi üzerine yaptığı sohbetlerde, halkın sağlığı yerine özel sektörün kârını arttırmannın peşinde olduğunu, bunun hırsızlıktan farkı olmadığını anlatır.

Ülkenin can yakan sorunları her geçen gün arttıka, Gündüz hep Fransız şair Paul Eluard'ın ünlü dizelerini hatırına getirir: "**Hiçbir zaman tam karanlık değildir gece!**" Sola dönük faşist saldırıların günden güne arttığı süreçte bile bir şeyler yapılabileceğini aklından çıkarmaz, doğru bildiği, inandığı fikirleri, işçilerin sorunlarını başkalarına taşımanın mutluluğunu yaşamak ister. Bu isteğini gerçekeştirmek üzere, Fuat, nişanlısı Emine ve Refik'le birlikte "İlaç Dosyası" adında bir film yapmaya koyulur. Film, ilaç tekellerinin tüm dün-

yada çevirdiği oyunları ve Türkiye'deki durumu anlatacaktır. Refik ve Emine ilaç sorununun ayrıntılarını anlayabilmek için eczacısından kimyacısına, laboratuvarcısından gazetecisine, işverenine pek çok kişiyle görüşürler. Dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye'de de ilaç alanı bir yağma, vurgun alanıdır... Hammaddeler ucuz alınıp pahalı gösterilmekte, ilaçlar pahalı satılmakta, ilaçlardaki etkin maddelerden çalınmakta, insanların sağlıklarına kavuşamaması pahasına kârı az ilaçlar üretilmemektedir. Bunların hepsi, kapitalist sömürü düzeni altında hele de aç kurtlar gibi atağa geçmek isteyen Türkiye'deki holdingler açısından gayet doğaldır! Lakin bu alandaki belgeleri topladıkça gerçeklerle yüz yüze kalan Refik'in uykuları kaçmaktadır. "Tüm dünya ülkelerinde ilaç pazarlarında dönen oyunları, ilaç tekellerinin insan sağlığını, acısını, umarsızlığını sömürmek için nasıl kıran kırana savaş verdiklerini, hükümet adamlarının, devlet memurlarını nasıl satın aldıklarını, namuslu kalmakta diretenlere ne oyunlar oynadıklarını, kimi ülkelerde kurdukları açık ilaç pazarlarında şeker alır gibi halkı ilaç satın almaya nasıl kıskırttıklarını, gerektiğinde hayvan preparatlarını hiç sakınmadan insanlar için piyasaya sürdüklerini, çeşitli öyküleriyle biliyordu artık."²⁵

Filmin sansür senaryosu, Refik'in annesinin Ankara'da tanıdıkları olan kocası aracılığıyla kolaylıkla onaylanır. Ancak çekim işi o kadar kolay olmayacaktır. Film, işçileri anlatacaktır, onların mücadelesini, gücünü, ilaç sanayii sadece bir simgedir. Senaryoyu okuyan oyuncular, bir daha ortalarda görünmezler, çekimlere gelmezler. Refik ve çevresindekiler, faşist güçlerin ölüm tehdidiyle karşılaşır. Babasının eczanesine yerleştirilen bomba, Fuat kapıyı kilitleyip çıkarken patlar... Tüm bu zorlukların yaşandığı sırada yurtdışında olan Gündüz döndüğünde, çekimler için sendikacı işçilerle, temsilcilerle buluşur ve işçi yığınlarının, grev sahnelerinin çekimi için destek ister. Film çekimleri için yardımcı olmaya söz veren sendikacı Fahrettin ertesi gün evinin önünde katledilir. Yargılandığı davadan hüküm giyen Gündüz cezaevine girer. Film şimdilik çekilememiştir. Ancak Fahrettin'in vurulduğu haberi Gündüz'ün *ciğerine kızgın bir demir gibi saplansa* da her şeye rağmen, tüm saldırılara karşın dimdik durur. "Neyi durdurabilirler? İşçileri mi? Sonsuz kökenini mi yaşamın?" diye düşünür...

Gündüz, bir sohbetlerinde Fuat'a, "Türkiye'nin ilaç sorununun çözümü, senin mıymıntı küçük-burjuva eczanelerinden değil işçilerin grev çadırından geçer!" der. Türkali, sağlık sorunu üzerinden somutladığı bu örnekte olduğu

gibi çeşitli karakterler üzerinden yaptığı anlatımlarla kapitalizmin yarattığı sorunların çözümünün, üretimden gelen gücü elinde tutan işçi sınıfının örgütlü mücadelesinde olduğunu, sosyalist devrimcilerin işçilerle bağlar kurması gerektiğini göstermeye çalışır.

Vedat Türkali'nin 1920'lerden 1980'e kadar Türkiye'deki gelişmeleri konu edindiği, bu yazı dizisiyle elimizden geldiğince hakkıyla takdim etmeye çalıştığımız romanlarının dışında burada yer veremediğimiz *Kayıp Romanlar* ve *Bitti Bitti Bitmedi* adlarında iki romanı daha bulunmaktadır. Bu romanlarla ise Türk burjuvazisinin ezeli korkuları olan Kürt ve Ermeni meselelerini işlemiştir. Türkali, tanıklık ettiği Cumhuriyet tarihini romanlarıyla, filmleriyle, şiirleriyle teorinin griliğinin ötesinde yaşamın tüm renkleriyle birlikte günümüze taşımıştır. Yaşamının son anına kadar dünyayı değiştirme mücadelesine sıkı sıkıya sarılan, ezilenlerden, sömürülenlerden yana saf tutan Türkali, gerek edebiyat, gerekse sinema ve tiyatro alanında ürettiği eserlerle, devrimci sanat anlayışıyla sosyalist mücadeleye büyük katkı sunmuştur. Komünist Çınar, neredeyse tüm romanlarında sınıf temelinde devrimci mücadele yürütmek isteyenlere geçmişin eksikliklerini, zaaflarını, küçük-burjuva sosyalistlerin hatalarını somut olaylarla göstererek gerekli dersleri çıkartmalarını sağlamaya yardımcı olacak muazzam bir külliyatı miras bırakmıştır. Bugünkü kuşaklara düşen görev, bu mirastan faydalanıp gerekli dersleri içselleştirmek ve geçmişte olduğu gibi bugünün de can yakıcı sorunu olan devrimci Marksist bir önderliğin yaratılması için sabırla, özveriyle çalışmaktır.

- 1 Türkali'nin hayatına dair bilgiler anı kitabı "Komünist"ten alınmıştır.
- 2 Mehmet Sinan, *Marksizm ve Türk Solunun İdeolojik Geleneği*, Haziran 2005, marksist.com
- 3 Mehmet Sinan, *agm*
- 4 Mehmet Sinan, *Statükoculuk, Liberalizm ve Türk Tipi Burjuva Demokrasisi Üzerine Notlar-V*, Mayıs 2008, marksist.com
- 5 "Hücreye Mektup", Kasım 1953, Harbiye Cezaevi
- 6 <http://arsiv.ntv.com.tr/news/11907.asp>
- 7 Elif Çağlı, *Marksizmin Işığında*, Tarih Bilinci Yay., s.3
- 8 <http://arsiv.ntv.com.tr/news/11907.asp>
- 9 <https://listelist.com/edebiyat-cinari-vedat-turkali/>
- 10 Buradan itibaren alıntılar *Güven* romanından aktarılmaktadır.
- 11 akt. Kerem Dağlı, *Kemalizmin Şizofrenik Milliyetçiliği*, marksist.com
- 12 Alıntılar *Bir Gün Tek Başına* romanından alınmıştır.
- 13 Elif Çağlı, *Küçük-Burjuvanın Anatomisi*, marksist.com
- 14 27 Mayıs darbesine giden sürece dair detaylı politik analiz için bakınız: Mehmet Sinan, *Statükoculuk, Liberalizm ve Türk Tipi Burjuva Demokrasisi Üzerine Notlar/VI*, marksist.com
- 15 *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Belge Yayınları, s.59
- 16 Kore'deki gelişmeler için ayrıntılı bir okuma için bakınız: İlkay Meriç, *Güney Kore'de Askeri Diktatörlüklere Karşı Mücadelenin Otuz Yılı*, marksist.com
- 17 Mehmet Sinan, *age*
- 18 Sol hareketteki ayrışma ve çatışmaların detayı için bakınız: Mehmet Sinan, *Marksizm ve Türk Solunun İdeolojik Geleneği*, marksist.com
- 19 Mehmet Sinan, *Marksizm ve Türk Solunun İdeolojik Geleneği*, marksist.com
- 20 Vedat Türkali, *Tek Kişilik Ölüm*, Ayrıntı Yay.
- 21 Mehmet Sinan, *Statükoculuk, Liberalizm ve Türk Tipi Burjuva Demokrasisi Üzerine*

Notlar/14, marksist.com

- 22 Mehmet Sinan, *age*
- 23 Vedat Türkali, *Yalancı Tanıklar Kahvesi*, Turkuvaz Kitap
- 24 Vedat Türkali'nin romanda Balıkçı Usta olarak andığı kişi, Cumhuriyet'in ilanından sonra asker kaçaklarıyla ilgili bir yazısı nedeniyle 3 yıl kalebentliğe mahkûm edilip Bodrum'a sürülen Halikarnas Balıkcısı'dır. Gerçek adıyla Cevat Şakir Kabaağaçlı'dır.
- 25 Vedat Türkali, *Yeşilçam Dedikleri Türkiye*, Cem Yay.